

Bilaga 1: Historisk översikt

Sammanställning Marie Enoksson

Norra Skandinavien var i flera tusen år mycket glest befolkat och hade liten eller ingen kontakt med de södra delarna av Skandinavien. Gamla kartor beskriver ett okänt landområde. Man känner till flera tusen stenåldersboplatser. Man vet av funna mynt på samiska offerplatser att det pågick handel med Novgorod i öst på 1000-talet och gamla gravar vittnar om kulturkontakter mellan samer och vikingar. Människor levde av jakt och fiske, insamling av bär och örter, och senare även av renskötsel och jordbruk.

Kolonisationen vid bottenhavskusten inleddes på 1100-talet. I de så kallade lappmarkerna var samerna länge i majoritet. De flyttade mellan olika jaktmarker och fiskevatten och följde renhjordarnas naturliga vandringar. Först på 1600-talet skedde en utveckling mot mer storskalig renskötsel, troligen på grund av ökat skattetryck. Förbindelsen mellan samerna och den svenska kronan sköttes först av birkarlar som tog upp skatt och köpte upp pälsskinn, senare av kungens utsedda lappfogdar. Kronan hävdade rätt till områden norr om Hälsingland på 1300-talet. Gävle grundades 1446. Under 1500-talet tillkom Hudiksvall, Härnösand och Umeå. Nyodlingar uppmuntrades men skedde framförallt efter bottenhavskusten där marken var bördigare. En målmedveten politik för att få kontroll över lappmarkerna inleddes under Karl IX:s tid och fortsatte under hela stormaktstiden. Under 1600-talet var Sverige ständigt i krig. 1634 upptäcktes silver i Nasafjäll och den svenska kronan uttryckte förhoppningar om att Norrland skulle bli en koloni som skulle ge nya resurser till ett kungarike på obestånd. Genom Lappmarksplakatet 1673 försökte kronan locka nybyggare till lappmarken. Den som bosatte sig där skulle få 15 års skattefrihet och slippa gå ut som soldat i krig. Nybyggarna fick däremot inte störa samerna i deras näringsutövning och inte heller bryta mark på deras skatteland, utan bara sådan mark som ansågs obrukad. 1695 förnyades Lappmarksplakatet. Nybyggarna kunde röja åker och äng men överflödigt svedjning fick inte förekomma.

I samband med kungarnas strävan att integrera hela landets befolkning gjordes försök att kristna samerna och göra dem till trogna svenska undersåtar. Det skedde genom mission, etablering av kyrkplatser i lappmarkerna och inrättande av sameskolor. Det var svårt att få samerna att besöka de uppförda kyrkorna så arbetet gick långsamt. Det finns berättelser om tvångskristnande och hot. Karl XI befallde att lagmansting skulle hållas i lappmarkerna för att granska samernas avgudadyrkan. Den samiska religionen skulle krossas, nåjdernas trummor skulle brännas, sejtare skulle rivas och samiska heliga platser skändas. Men det var också väckelserörelser som laestadianismen på 1800-talet som gjorde att praktiserandet av den samiska naturreligionen upphörde.

Riksgränsen mellan Sverige och Norge fastställdes i Strömstadstraktaten 1751. Även lappmarksgränsen (idag gräns för landskapet Lappland) tillkom i mitten av 1700-talet. Det skulle vara en gräns mellan det område i inlandet där samerna bedrev sina näringar och det kustland där svenska och finska bönder odlade jorden. Gränsen fyllde dock inte sin funktion när befolkningen ökade. Teknikutveckling och kommunikationer gjorde det möjligt att nyttja och utvinna naturresurser som järnmalm, vattenkraft och skog. En invandring skedde

österifrån, särskilt i nordligaste Sverige. Bakom den ökande koloniseringen låg även drivkrafter som födelseöverskott och brist på jord. De språk som talades längst i norr var framför allt samiska och finska, ända tills den hårda försvenskningsspolitiken inleddes på 1900-talet. Alla medborgare i lappmarkerna hade ända fram till 1800-talet samma rättigheter. När kolonisationen av lappmarkerna tog fart tvingades samerna se på när nybyggare slog sig ned på lappskatteland. Ibland uppstod konflikter mellan nybyggare och samer om fiskesjöar och betesmarker. På 1700-talet vann i regel samerna men under 1800-talet fick oftast nybyggarna rätt. För att skydda sina marker hände det att även samer tog upp nyodlingar, så kallat gårdsbruk. Många samer har beskrivits som "nybyggare" trots att de många gånger var samer som insynade hemman på sina lappskatteland för att säkra sina marker.

Den förlorade rätten till lappskatteland under 1600-1900-talen genom avvitrning och andra förrättningar samt omformandet av lappskatteland till "lappbyar" (senare samebyar) var förgörande för skogs-, jakt- och fiskesamerna. När Sverige förlorade Finland 1809 ändrades villkoren för samerna. Den svenska administrationen fortsatte att gälla i Finland fram till mitten av 1800-talet, men den ryska administrationen satte så småningom sin prägel på det samiska samhället i norr, mest i Kemi lappmark, men också i Torne lappmark.

Efter sekelskiftet 1800 började det spridas nya idéer i samhället. Först om högre och lägre stående kulturer, sedan om överlägsna och underlägsna raser. Enligt den första teorin stod nomader på en lägre kulturnivå än jordbrukarna. Därför måste nomaderna vika undan där jordbruket trängde fram. Det ledde till att man berövade samerna stora markområden i Jämtland-Härjedalen samt i Norr- och Västerbotten. Vid mitten av 1800-talet började allt fler reagera mot att samerna behandlades illa. Riksdagen försökte rätta till de värsta missförhållandena. I Jämtland-Härjedalen avbröts avvitrningen 1841. Senare köpte staten in markområden för de renskötande samernas räknning, så kallade skattefjäll.

Eftersom lappmarksgränsen inte utgjorde något skydd för samerna drogs en ny gräns, den så kallade odlingsgränsen, i nord-sydlig riktning i Norrbotten och Västerbotten. Landet väster om odlingsgränsen skulle vara reserverat för renskötseln som då ansågs ha ett nationalekonomiskt värde. I början av 1870-talet bekräftades samernas rätt att låta sina renar beta på privat mark under vintern i Norr- och Västerbotten, en lag som gällde även för Jämtland-Härjedalen från 1889. I lagen stod att renarna skulle få vistas där de betat "efter gammal sedvana".

Under de sista decennierna av 1800-talet kom den biologiska rasismen in i svensk samepolitik. Samer påstods vara födda med vissa "rasegenskaper" som gjorde att de var underlägsna den övriga befolkningen. Därför kunde de inte leva som "civiliserade" människor i riktiga hus. Då skulle de bli "förslappade" och börja försumma sina renar. Sedan skulle alla samer bli tiggare eftersom de inte dög till något annat än renskötsel. Rastänkande och skallmätningar tog vid och samernas utplåning var bara en tidsfråga. 1922 inrättades det rasbiologiska institutet i Uppsala. Det överordnade syftet var "rashygien", att hålla den svenska rasen ren. Institutets första chef läkaren Herman Lundborg reste gärna omkring i norra Sverige och mätte, fotograferade och jämförde utseenden med särskilt fokus på samer och tornedalingar. Lundborgs så kallade forskning om rastyper och olika folkslags typutseenden har fortlevt i folkmedvetandet långt efter hans död och skallmätningar av skolbarn har skett ända in på 50-talet.

Genom antagandet av 1928-års renbeteslag beslutade riksdagen att de samer som inte var renskötare inte heller skulle ha några samiska rättigheter och till exempel ingen särskild rätt att jaga och fiska i de områden där deras förfäder levde. På så sätt drog staten en skarp gräns mellan de samer som levde på renskötsel och de som försörjde sig på andra näringar. Ingen hänsyn togs till det samiska kombinationsbruk som fanns i vissa områden. Även samernas skolgång påverkades av rasismen. En lag om särskild nomadskola kom 1913. Under visningen bedrevs i kåtor, den fick bara omfatta några få ämnen och den måste ligga på så låg nivå att barnen inte "civiliserades". 1946 byttes kåtaskolorna ut mot internatskolor som byggdes på flera platser. Undervisningen fick en terminsform som liknade den svenska skolan. Barnen blev inackorderade på internaten terminsvis. Barn till nomadiserande samer fick inte gå i allmänna folkskolor, icke-renskötande samers barn fick inte gå i nomadskolan. Inte heller skogssamernas barn skulle gå i nomadskolan trots att många av dem var renskötare. Staten bedrev således parallellt och aktivt både en segregering och en assimilationspolitik.

Under 1920- och 1930-talen konstaterade flera utredningar att samerna levde i svår fattigdom. Vid den tiden satsade staten avsevärda belopp på att befolka Norrlands inland med så kallade kronotorpare. Trots att många samer hade tagit upp nybyggen ansåg inte myndigheterna att samer klarade av sådant arbete. Ännu 1941 menade lantbruksstyrelsen att samer inte var lämpade för jordbruksarbete av "rasbiologiska skäl". Inte heller arbetsgivare som SJ och LKAB ville anställa samer – de skulle leva som nomader. För att trots allt kunna försörja sina familjer tvingades många samer att underkommunicera sin samiskhet och bland annat byta bort sina samiska efternamn.

Utgången av andra världskriget gjorde att raspolitiken inte längre var gångbar. En tystnadskultur bredde istället ut sig. Industrialiseringen med storskogsbruk, vattenkrafts-utbyggnader, gruvor, vägar och järnvägar orsakade problem för den samiska kulturen. Mycket av detta fick även samerna nytta av, men utrymmet för de samiska näringarna, markanvändningen, språket och kulturen krympte gradvis. Gruv- och kraftindustrins utveckling betydde ödeläggelse av renbetesland, jakt- och fiskemarker. Överheten tog ifrån samerna språket, marken och sedvanerätten. Rennäringen och samekulturen blev en belastning. Samerna skulle bosätta sig, inordna sig i det svenska samhället och helst syssla med annat.

Bilaga 2

EN GRUNDLÄGGANDE SWOT- ANALYS FÖR VIDARE DISKUSSION INOM PLATTFORMEN

September 2018

Arbetsgruppen för sanningskommission

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Bakgrund	3
Inledning	4
Förklaring av matrisen / begreppen	5
En översikt av SWOT	6
1. Tryck och ökad mobilisering från det samiska folket	8
2. Gemensam plattform – storgrupp med bredd	10
3. Vi har ett Sameting – institutionell styrka	11
4. Källor	11
5. Frågan har vuxit fram långsamt	11
6. Svårt att förankra brett	14
7 Splittring / kolonisering – svårt att enas	15
8. Tid – De äldre blir äldre – färre historiska vittnen	17
9. Finansiering – vi har inga egna medel	18
10 En ovilja att satsa på detta	18
11. Mänskliga rättigheter utgör ramverket	21
12. Rättsutveckling	23
13. Etablerat och hedervärt verktyg med sanningskommissioner	23
14. Sverige har resurser – även länder med mindre resurser har klarat detta	24
15. Sverige har försökt att göra upp med vissa frågor tidigare	24
16. Växande opinion	25
17. NGOs stöttar en samisk sanningskommission	25
18. Andra parter driver liknande processer	26
19. Hälsodebatten	26
20. Antirasism	27
21. En part i klimatrörelsen	27
22. Ökad politisk vilja?	28
23. Bristfälligt mandat	30
24. Alibi	32
25. Besvikelse om det ej leder till resultat	33
26. Utbredd okunskap om samer	34
Allmänna förslag till fortsatt arbete utifrån analys	36

Bakgrund

Vid mötet med företrädare för de samiska riksorganisationerna och Sametingspartierna i Kiruna den 18 januari 2017 beslutade man att inrätta en arbetsgrupp med uppdrag att bereda vissa frågeställningar som formulerades i samband med mötet.

Arbetsgruppens mandat formulerades i termer om att utreda frågeställningar och gavs inget uppdrag att företräda den större konstellationen i publika sammanhang. Gruppen konstaterade också att arbetsgruppens mandat bör kunna formuleras efter varje möte mellan partierna och organisationernas företrädare, gruppens arbetsresultat ska även presenteras för den större samlings.

Det fanns en uttalad vilja vid mötet att arbetsgruppen ska vara tydliga med att arbetet den utför inte är att betrakta som en påbörjad sanningskommission utan endast en förstudie.

Man konstaterade vidare att det kan vara lämpligt att den större gruppen samlas en gång per termin eller halvår och att den mindre arbetsgruppen utför uppgifter löpande mellan dessa samlingar.

Vid mötet konstaterade man att arbetsgruppen kunde påbörja en förstudie inom något / några av följande områden: *Alternativ till sanningskommission / sannings- och försoningskommission, Utreda möjligheterna för förankring hos det samiska folket, Utreda / utföra en SWOT-analys av en eventuell sanningskommission, Kartlägga hur tidigare sanningskommissioner valt område / tematik, Tidslinje, Laglighet / juridiskt utrymme för inrättande av sanningskommission.*

Arbetsgruppen har därefter valt att prioritera följande områden:

1. Framtagandet av en grundläggande SWOT-analys (där de flesta av de föreslagna utredningsområdena går att finna)
2. Omvärldsrapportering (Arbetsgruppen bedömde det som prioriterat att följa processerna i Norge och Finland och att etablera kontakt med ansvariga eller insatta)
3. Idédokument (För att skapa en samsyn kring vad en sanningskommission kan vara på svenska sidan av Sápmi)

Detta dokument utgör en leverans från arbetsgruppens arbetsperiod. Arbetsgruppens protokoll finns tillgängliga hos Sametinget.

Inledning

Det här dokumentet är ett resultat av arbetsgruppen för sanningskommission som under 2017 och 2018 träffats vid fyra tillfällen samt konfererat via Skype och telefon. SWOT är ett verktyg som kan bidra till att synliggöra de styrkor (strengths), svagheter (weaknesses), möjligheter (opportunities) och hot (threats) som en verksamhet eller process kan möta.

Analysen är gjord på uppdrag av de samiska riksorganisationer och partier i Sametinget som engagerat sig i den s.k. stora gruppen eller plattformen som dessa tillsammans utgjort sedan arbetet med att undersöka och eventuellt initiera en sanningskommission startade i början av 2016.

Ett antal omständigheter har avgjort förutsättningarna för arbetet, bland annat har arbetsgruppen under 2017 önskat att ta del av rapporten från de rundabordsamtal med samiska företrädare och internationella experter som ägde rum i oktober 2016 med ej fått tillgång till denna från Diskrimineringsombudsmannen (DO). Arbetsgruppen bedömde att denna var viktig för att möjliggöra att respektive organisation och parti skulle kunna delge för de samtal och diskussioner som ägt rum, förbättra transparens och fortsatt förankringsarbete. Rapporten bedömdes också vara ett viktigt underlag för arbetet med en Swot-analys. DO har meddelat att denna rapport ej ännu går att publicera till följd av upphovsrättsliga skäl och arbetsgruppen beklagar givetvis detta.

Omständigheterna på den norska och finska sidan av Sápmi har utvecklats under arbetets gång och arbetsgruppen har givetvis följt respektive process i arbetet.

Swot-analysen är gjord utifrån att läsaren har deltagit i tidigare delar av processen eller har viss kännedom om vad som framkommit vid tidigare träffar. Vi förstår att organisationer och partier kan komma att byta ut representanter under arbetets gång men vi hoppas att skiftet mellan dessa ej varit sådant att vi inte alla gemensamt kan tillgängliggöra oss analysens innehåll.

Vidare har arbetsgruppen beaktat att vi inte initierat en sanningskommission på svenska sidan av Sápmi och analysen utgår därför från ett läge där vi kan tänka oss att påbörja en process för inrättande och att vi tidigt vill få en bild över vilka styrkor, svagheter, möjligheter och hot vi gemensamt kan se för att vi framöver ska kunna ta ett beslut.

Att arbetsgruppen valt att prioritera arbetet med en Swot-analys är för att den berör flera delar av övriga önskade utredningsområden, även om inte alla delar framgår i rapporten så bedömer arbetsgruppen att kompetensen kring till exempel tematik och tidslinje blivit mer tillgänglig. Arbetsgruppen har också indirekt, i form av representanter för respektive organisation / parti, haft en dialog med andra företrädare och samiska samhället samt det svenska samhället i samband med panelsamtal, föreläsningar och liknande.

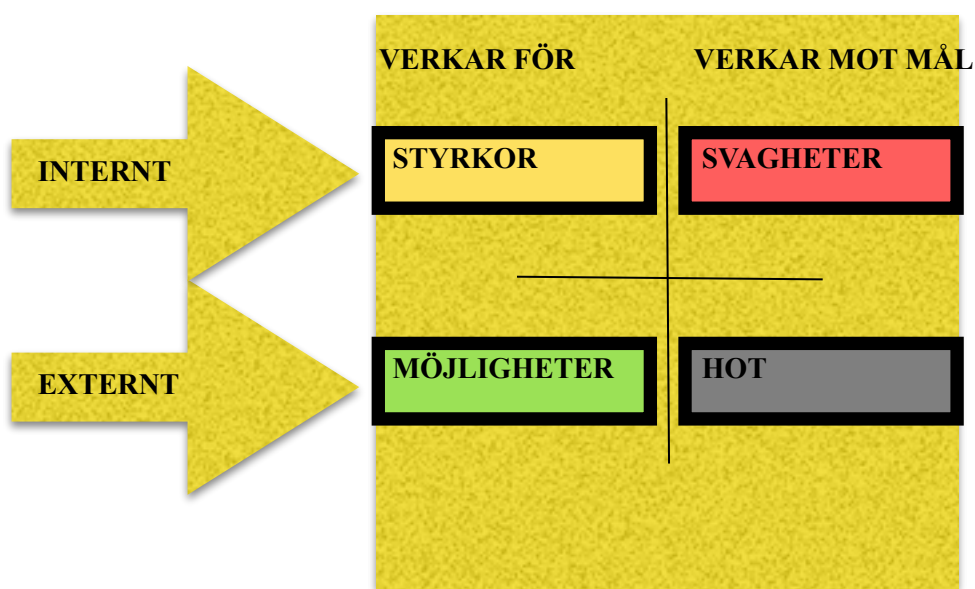
I övrig är rapportens betänkanden och rekommendationer byggda på det vi gemensamt lärt oss under processens gång, från rundabordsamtal, inläsning av tillgänglig litteratur, möten med människor etc. Arbetsgruppen utgår från att våra perspektiv inte är heltäckande och att detta är att betrakta som ett första underlag för vidare diskussion inom plattformen och att vi gemensamt inom plattformen kan utveckla denna, vi har inte heller haft för avsikt att avlämna en akademisk rapport då dessa förutsättningar inte fanns inom uppdraget i förhållande till tid och resurser för arbetet.

Vi avslutar den här rapporten med ett antal utredningsområden som vi inom plattformen kan önska ha mer svar på för att ta ett nästa steg i arbetet.

Enligt uppdrag,
Arbetsgruppen för samisk sanningskommission,
Isak Utsi, Krihke Nordling, Marie Persson Njaita

Förklaring av matrisen / begreppen

En Swot-analys är ett verktyg för att göra en nulägesanalys av en verksamhet eller en process genom att beskriva vilka faktorer som kan tänkas påverka utfallet eller hur lyckad en insats kan bli.

Skillnaden mellan en Swot-analys och en så kallad riskanalys eller en plus- och minuslista är att man också beskriver om fördelen eller nackdelen är intern, det vill säga inom organisationen eller sådant som vi inom Sápmi själva kan påverka i större grad, eller om fördelen eller nackdelen är extern, det vill säga omvärldsberoende och något som vi i mindre grad kan styra över.

Exempel på vad vi bedömt som interna faktorer är bland annat plattformen / storgruppen, Sametinget, förankring, tidsaspekt. Exempel på externa faktorer är rättsutveckling, opinion, trender, resurser, alibipolitik och naturresurser.

Varje identifierad styrka, svaghet, möjlighet eller hot följs av rekommendationer på möjliga åtgärder eller insatser som antingen gör att vi kan ta tillvara på möjligheten eller styrkan på ett ännu bättre sätt, eller hur vi kan göra för att minska påverkan från svagheter och hot.

Analysen utgår från vilka förutsättningar vi måste beakta om vi väljer att påbörja ett inrättande av sanningskommission, och inte styrkor och svagheter med verktyget sanningskommission som sådant. Utfall av en eventuell kommission beskrivs närmare i ett idédokument som arbetsgruppen arbetar på att sammanställa parallellt med den här rapporten.

På nästa sida följer en överblicksbild som illustrerar processen och vilka delar vi identifierat under respektive del.

En översikt av SWOT

	Hur gör för att behålla / förbättra styrkorna?		Hur göra för att kringgå / eliminera svagheter
	STYRKOR		SVAGHETER
1	Tryck och ökad mobilisering från det samiska folket	6	Svårt att förankra brett
2	Gemensam plattform - storgrupp med bredd	7	Splittring / kolonisering - svårt att enas
3	Vi har ett sameting - institutionell styrka	8	TID - De äldre blir äldre - färre historiska vittnen
4	Källor	9	Finansiering - vi har inga egna medel
5	Frågan har vuxit fram långsamt	10	En ovilja att satsa på detta
	Hur göra för att ta tillvara på dessa?		Hur göra för att förebygga / neutralisera hot?
	MÖJLIGHETER		HOT
	<i>Mer bestående</i>	23	Bristfälligt mandat
11	Ramverk - mänskliga rättigheter	24	Alibi - fördröjer andra samepolitiska åtgärder
12	Rättsutveckling	25	Besvikelse om det ej leder till resultat
13	Etablerat och hedervärt verktyg med SK	26	Utbredd okunskap om samer
14	Sverige har resurser - länder utan resurser klarar detta		
15	Sverige har försökt göra upp med vissa frågor tidigare		
	<i>Window of opportunity</i>		
16	Växande opinion		
17	NGOs stöttar samisk sanningskommission		
18	Andra parter driver liknande processer		
19	Hälsodebatten		
20	Antirasism		
21	En part i klimatrörelsen		
22	Ökad politisk vilja?		

INTERNA FAKTORER

STYRKOR

Detta avsnitt förklarar vilka styrkor vi ser internt angående arbetet med en sanningskommission. Vad talar för en sanningskommission? Hur gör vi för att behålla och förbättra styrkorna?

Rekommendationer finns under varje avsnitt.

1. Tryck och ökad mobilisering från det samiska folket

Vår samiska kultur, vårt folk, våra livsföringar och näringar bär på en stor kunskap och historia; renskötseln, jakten, fisket, duodjin, kombinationsnäringar, samiskt gårdsbruk, traditionell kunskap, nyttjandet av mark och vatten, vårt förhållningssätt till naturen, vårt språk, andlighet, kulturella uttryckssätt, vår kamp och våra berättelser med mera. Detta utgör en gemensam styrka och resiliens, vilket är en styrka för processen på alla nivåer.

En grundförutsättning och styrka i arbetet med en sanningskommission är behovet av en kommission för det samiska folket, dels på grund av vår historia men även på grund av samers situation idag och den okunskap som råder i Sverige. Koloniseringen av det samiska folket har haft stora konsekvenser. Det finns en enighet bland samer om att koloniseringen skett och pågår än idag samt att vår historia är osynliggjord. Detta framkom vid rundabordssamtalen i Ubmeje den 25-27 oktober 2016.

Till styrkorna hör ett ökat tryck och ökad mobilisering bland samer. Samer syns även mer i media. På gräsrotsnivå förekommer mobilisering i olika former; kamp för samiska rättigheter, mot fortsatt exploatering och kolonisering, för språk, mot klimatförändringar med mera. Detta uttrycks på olika sätt bland samer; konst, musik, film, aktivism med mera. Samer bygger allianser och finner stöd för samiska frågor hos andra urfolk samt externa aktörer. Samtidigt finns en ny generation som kräver förändringar, kunskap och respekt.

Frågan om sanningskommission diskuteras i olika sammanhang. Sametinget har enhälligt antagit en motion i frågan, och processer pågår för upprättande av kommissioner i Norge och Finland. I Norge har Sametinget genomfört hearingar för att ta emot inspel till mandatet, men även för att undersöka och lyssna till behoven bland samer. Där går nu arbetet vidare.

Rekommendationer:

- Fortsätta arbetet med att undersöka förutsättningarna för en sanningskommission
- Arbeta med dialog, information och förankring
- Anordna hearingar runt om i och utanför Sápmi för att öka kunskap och samla inspel
- Kapacitets- och kunskapsbyggande (bl.a. inom storgruppen sanningskommission)

1.1 Ökad intern kunskap om vad som är vår rätt

Det finns en ökad intern kunskap om våra mänskliga rättigheter, våra samiska rättigheter och rätt som urfolk. I det ingår en medvetenhet om hur staten genom åren försökt begränsa rättigheterna på olika sätt och utsatt det samiska folket för kolonisation. Återkommande internationell kritik mot Sveriges tillkortakommanden att leva upp till samers rättigheter bekräftar bilden. En ökad intern kunskap om våra rättigheter kommer även till uttryck genom att samer på flera olika sätt hävdar och kämpar för sin rätt. Detta är en styrka för processen med att arbeta för en sanningskommission.

Under rundabordssamtalen 2016 betonades hur sanningskommissioner kan användas som verktyg för att belysa oegentligheter och brott som begåtts mot människors, folkgruppers och urfolks rättigheter. Där framkom även att det är våra vittnesmål som är vår styrka och utgör bevis, tillsammans med annan dokumentation, samt det som specificeras vid upprättandet av en kommission. Julia Raue, rådgivare till *The Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence* vid FN, förklarade under sitt föredrag "*The role of truth commissions in the work for the protection of human rights*" att sanningskommission innebär ett erkännande av "victims as rights holders".

Förutom rätt till vår historia har vi också rätt till sanningen. Enligt FN inbegriper rätten till sanning att få kunskap om händelser mot mänskliga rättigheter och allvarliga brott som skett mot humanitär rätt (FN 2006; 2007). Rätten till sanning är både individuell och kollektiv och som rättighetsbärare räknas både direkta offer, deras familjer och representanter, liksom ”samhället” och ”folket”. Vidare bedöms rätten till sanning som ovärderlig, självständig och icke förhandlingsbar (United Nations 2006).

Rekommendationer:

- Training/utbildning, kunskapsbyggande (bl.a. om sanningskommissioner) och förankring
- Använda internationell expertis
- Samarbeta med aktörer som har resurser att bistå med training, stöd samt kan agera ambassadörer och stödja processen
- Komma ihåg att rätten till vår historia innefattar att även svenska folket har rätt till sin historia och där osynliggörs samer idag – kan användas som brobyggare: det handlar om vår gemensamma historia

1.2 Växande probleminsikt i Sápmi angående ohälsa och andra koloniala konsekvenser

Det finns en växande probleminsikt i Sápmi angående hälsofrågor, olika former av psykisk och fysisk ohälsa. Hälsofrågorna diskuteras inom många områden. Ett allvarligt problem är självmord bland renskötare. Man kan även koppla övergrepp, trauman och koloniala konsekvenser till det samiska folkets hälsa men mycket är osynliggjort. Koloniseringen har på olika sätt påverkat samers hälsa och lett till trauma, såväl historiska som pågående, somatisk, psykosocial ohälsa, beroendeproblematik etc. En ökande insikt och kunskap om hälsa är en styrka. Det kan även underlätta förståelse för samers livssituation idag genom hälsofrågor. Vi vill skapa bättre förutsättningar för kommande generationer genom att bryta mönster, inte föra över ohälsa och trauman till våra barn.

Rekommendationer (för att öka probleminsikten):

- Upprätta terapeutiska stödfunktioner tidigt, de behövs initialt i processen
- Prata om trauman och konsekvenser: hearingar, samtal, dela historier och erfarenheter
- Poängtera frivilligheten och arbeta för att skapa trygga rum (”safe spaces”)
- Öka kunskap t.ex. genom utbildningar kring hälsofrågor, psykisk och fysisk ohälsa, självskadebeteenden, beroenden, medberoenden, kolonialism och dess funktioner etc.
- Samarbeta med andra aktörer kring sociala och psykosociala frågor (resurser, kapacitetsbyggande)
- Se erfarenheter och paralleller med andra folkgrupper som drabbats av kolonialhantering, assimilering, exploatering och kulturella folkmord
- Gränsöverskridande samarbeten för att utbyta erfarenheter och bygga kunskap

1.3 Sanningskommissionsprocesser i Norge och Finland

Just nu pågår kommissionsprocesser på både norsk och finsk sida av Sápmi. I både Norge och Finland har staterna fattat beslut (Stortinget respektive regeringen) om att etablera kommissioner. *(Arbetsgruppen har haft möten med både norska och finska sidan och etablerat kontakt med samer i deras arbetsgrupper. Rapportering om dessa processer har gjorts vid storgruppsmötet i Giron den 6-7 mars 2018).* Dessa

kommissionsprocesser i kombination med att vi har ett stöd från våra grannländer, bidrar till möjligheten att genomföra en sanningskommission även i Sverige. Det kan även leda till ett ökat internt tryck. Genom etablerad kontakt med både norska och finska processerna kommer ett internt kompetens- och erfarenhetsutbyte.

Rekommendationer:

- Fortsatt erfarenhetsutbyte med processerna i Norge och Finland
- Se över eventuella områden att samarbeta inom (underkommissioner eller i fråga om särskilda resurser)

1.4 Hög organiseringsgrad

I och utanför Sápmi har vi en relativt hög grad av samisk organisering genom samebyar, politiska partier, Sametinget, organisationer, föreningar, sameskolor, institutioner, förvaltningskommuner och andra sammanslutningar. Det utgör en styrka för processen att många samer är organiserade. Detta underlättar förankringsprocessen, informations- och erfarenhetsutbyte med mera.

Rekommendationer:

- Arbeta för att öka kunskap, kontakt och förankring

2. Gemensam plattform – storgrupp med bredd

Utiifrån erfarenhet från andra processer kan vår gemensamma plattform (storgruppen) utgöra en styrka. Vi har en bredd och en representativitet i storgruppen som deltagit vid rundabordssamtalen och de inledande diskussionerna kring en sanningskommission. Storgruppen består av representanter från alla partier i Sametinget samt flera samiska riksorganisationer. Vi blir ett starkare Sápmi – tillsammans. Vi har även många NGOs som kan stödja, förankra och driva opinion.

Rekommendationer:

- Utbildning inom storgruppen (kompetensutveckling, även inom förankring)
- Underlätta och skapa verktyg för att representanter ska kunna informera, förankra och diskutera frågan
- Etablera ramar (transparens, arbeta med respekt för varandra etc.)

2.1 Samlad kunskap

För att diskutera inrättandet av en sanningskommission har vi börjat med att tillsammans bygga egen kunskap om verktyget. Detta är ett pågående arbete och vi har tagit hjälp av internationell expertis. De kunskapsinsamlade och kunskapshöjande åtgärder som genomförts är bland annat: förberedande möten, ett flerdagars rundabordssamtal med öppet seminarium, samtal med internationell expertis, uppföljningsmöte av rundabordssamtal, samtal med DO, diskussioner och arbete inom en arbetsgrupp, arbete med SWOT-analys och idédokument, etablerad kontakt med nyckelpersoner inom processerna som pågår i Norge och Finland, storgruppsmöte våren 2018 med diskussion av SWOT-analys samt omvärldsbevakning, redigering av SWOT-analys efter stormöte och leverans av material från arbetsgruppen till Sametinget.

Rekommendationer:

- Fortsatt diskussion i storgruppen och planering
- Fortsatt kunskaps- och erfarenhetsutbyte, upprätthålla kontakter
- Samla arbetet, dokumentera processen

3. Vi har ett Sameting – institutionell styrka

I Sverige har vi sedan 1993 ett Sameting. Sametinget kan samla det samiska folket, är en etablerad institution och utgör en tydlig part mot staten vid ett kommissionsarbete. Det är en styrka för processen.

Sametinget kan:

- Kräva resurser och ha kontakt med departement
- Bygga långsiktighet och koordinera
- Bistå med administrativa resurser
- Inneha helikopterperspektiv

4. Källor

Vår samiska kultur, vårt folk, våra livsföringar, näringar (renskötsel, jakt, fiske, duodji, kombinationsnäringar med mera. se även under "Styrkor" avsnitt 1), traditionell kunskap, koppling till mark och vatten, berättelser/vittnesmål och källmaterial är en styrka. Det finns vittnen i olika åldrar samt dokumentation som styrker vår historia och de övergrepp som skett och fortfarande sker, även om mycket är osynliggjort. Vi har även en berättartradition, samt historieberättande i jojk. Det finns tidigare forskning, samiska forskare samt forskare med samisk kulturkompetens. Det är många aspekter att tänka på angående källor och bevismaterial i en sanningskommission (något som kom upp under rundabordssamtalen), och källor behöver utökas, men vi vill också peka på styrkan i det material vi faktiskt har, samt möjligheten att uttrycka det på olika sätt.

Rekommendationer:

- Påskynda dokumentering av berättelser, historia, lämningar med mera.
Köpa in diktafoner och stödja samer att börja dokumentera
- Utredda vilka källor och bevismaterial som kan vara aktuella att åberopa
- Bjuda in till / stödja internationella forskarkonferenser - stärka nätverk för forskare inom området
- Nyttja internationell expertis och forskare som har erfarenhet från kommissionsarbete, koloniseringsprocesser, kulturella folkmord etc.
- Samarbeta över gränserna i specifika frågor

5. Frågan har vuxit fram långsamt

Frågan om en sanningskommission för det samiska folket har diskuterats i tjugio års tid och röster har hörts från olika håll. Frågan togs först upp av Svenska Samernas Riksförbund 1998. Det samiska

ungdomsförbundet Sáminuorra tog upp frågan 2008 som uppföljning till dåvarande jordbruksminister Annika Åhnbergs ursäkt till samerna för svenska statens övergrepp 1998. I maj 2014 antog Sametinget enhälligt en motion om att verka för en oberoende sanningskommission med hänvisning till Sáminuorras krav. Efteråt har det uttalats stöd från olika externa håll för frågan. I processen som påbörjats på svensk sida har vi valt att samla in kunskap, diskutera och tänka på fallgropar innan ett eventuellt kommissionsarbete går vidare. På Sametingets hemsida kan man läsa mer om processen, rundabordssamtalen och kunskapsinsamlandet: <https://www.sametinget.se/sanningskommission>

Rekommendationer:

- Upprätta en plan och struktur för fortsatt arbete

5.1 Lärdomar från andra

Det finns flera genomförda sanningskommissioner att ta lärdom av. Internationell expertis kan bistå med kunskap in i processen. Processer pågår även i Norge och Finland. I fortsatt arbete bör kunskapen fördjupas ytterligare såväl i den gemensamma plattformen som ute bland hela det samiska folket. Ett sätt att gå vidare är att anordna hearings runt om i och utanför Sápmi, likt norska Sametinget gjort i Norge. (Viktigt att påpeka att det inte är själva kommissionen). Man kan även göra fördjupade utbyten med de som haft kommissioner.

Rekommendationer:

- Fördjupa kunskap och anordna hearingar
- Utbyten med de som deltagit i / arbetat med kommissioner

5.2 Stöd från DO

I juni 2015 kom Sametinget och Diskrimineringsombudsmannen (DO) överens om att myndigheterna gemensamt ska verka för en oberoende sanningskommission om historiska skeenden och övergrepp på samer i Sverige. DO:s roll i arbetet är att utveckla och sprida kunskap om frågor som rör sanningskommissioners roll i arbetet mot diskriminering och för säkerställandet av att mänskliga rättigheter respekteras genom att bland annat vara medarrangör av ett internationellt rundabordssamtal om sanningskommissioner. Som ett led i detta anordnades rundabordssamtal med öppet seminarium i Ubmeje 25-27 oktober 2016. DO har bistått i arbetet med att bjuda in internationell expertis och underlätta genomförandet av rundabordssamtal samt bistått med resurser till resor, lokaler och logi vid vissa möten som genomförts, både av storgruppen samt av arbetsgruppen.

Rekommendationer:

- Återuppta kontakten med DO och följa upp rapporten från rundabordssamtalen
- Se om DO kan fortsätta underlätta arbetet, t.ex. stödja hearings, bjuda in expertis, bistå med lokaler, resurser, bollplank

INTERNA FAKTORER -

SVAGHETER

Detta avsnitt förklarar vilka svagheter vi ser internt angående arbetet med en sanningskommission. Hur gör vi för att kringgå svagheter?
Rekommendationer finns under varje avsnitt.

6. Svårt att förankra brett

För att öka möjligheterna till att processen med en sanningskommission ska upplevas positiv och bli lyckosam är det viktigt med så brett stöd som möjligt från det samiska folket. Information, förankring, lyhördhet och transparens ut i det samiska samhället och det samiska folket är viktigt för att skapa gemensamma förväntningar och ge förutsättningar för en bra process. Det ligger dock en svårighet i att förankra brett. Det kan även handla om att få in en bredd av samer i processen.

Rekommendationer:

- En gemensam plattform (storgrupp) / referensgrupp med bred representation (likt Kanada)
- Underlätta för representanter i plattformen (storgruppen) att förankra och informera; systematisk lägesrapportering, utbildning/kapacitetsbyggande med mera.
- Förankring, lyhördhet och transparens
- Vid hearingar, kunskapsinhämtning och eventuell kommission: se till att nå en bred representation från olika grupper: kvinnor, barn, unga, äldre, geografiska områden etc.
- Säkra trygga vägar in i processen vid insamlande av synpunkter, hearingar och vittnesmål. Norska Sametinget upprättade t.ex. en epostadress som komplement till hearingar för att få inspel till mandat. Hearingarna utvidgades även i antal och geografisk spridning efter önskemål.
- Använda flera olika metoder vid kunskapsinhämtning och vittnesmål. T.ex. kulturspecifika berättarmetoder som konst, jojk, slöjd, broderi, teater, dans, skrivande med mera. I Kanada inkluderades kulturspecifika berättarmetoder samt urfolkets andliga symbolspråk för att skapa trygghet och som läkande kraft under processens gång (Wilton Littlechild, rundabordssamtal 2016). Kulturen utgjorde ett stöd i arbetet med hälsa/ohälsa och för att undvika re-traumatisering ("Honouring the truth, reconciling for the future – Summary of the final report of the truth and reconciliation commission of Canada", 2015).
- Öppenhet för kulturspecifika metoder kan bygga tillit och förtroende

6.1 Så många oförätter – svårt att välja tema

Det samiska folket har drabbats av så många oförätter att det kan vara svårt att välja tema eller inriktning på kommissionen. Detta kan medföra svårigheter med utformande av mandat, avgränsningar och tidsperspektiv. Vissa avgränsningar behöver göras men om samer upplever exkludering i processen genom val av tema, riskerar processen skapa mer intern splittring bland det samiska folket. Ett brett inspel till mandatet, t.ex. hearingar på flera olika områden (likt man gjort på norsk sida) kan ge förståelse för de förväntningar som finns ute i det samiska samhället, skapa förankring hos det samiska folket samt ge känsla av inkludering och transparens. Detta kan även öka förtroende och tilltro.

Rekommendationer:

- Välj tema och tidsperspektiv som plattformen (storgruppen) gemensamt kan ställa sig bakom
- Arbeta inkluderande för att undvika exkludering
- Hitta bred representation

- Se hur andra kommissioner arbetat

6.2 Risk att öka splittring om exkluderande process

Om processen upplevs exkluderande kommer det skapa ännu mer polarisering och splittring inom det samiska folket. I Kanadas kommissionsarbete nekades exempelvis ingen att lämna sitt vittnesmål vid hearingar (Wilton Littlechild, rundabordssamtal 2016-10-26).

Rekommendationer:

- Arbeta inkluderande

6.3 Okunskap om vad verktyget – en sanningskommission – är

På svenska sidan Sápmi har det inledningsvis prioriterats att bygga egen kunskap om vad sanningskommissioner är, med hjälp av rundabordssamtal och experter inom området. Det har hållits ett antal olika möten och arbetats med en SWOT-analys. Okunskap internt bland samer (men även bland andra) om vad en sanningskommission innebär kan utgöra en svaghet för processen.

Rekommendationer:

- Kunskapsbyggande och förankring
- Påbörja hearingar runt om i Sápmi för att lyssna, informera, utbilda och förankra. Ev. ha med internationell expertis som visar på exempel. Viktigt att påminna om att dessa hearingar inte är själva kommissionen, utan syftar till att informera samt få inspel till mandat. Där kommer troligen även historier att lyftas, vilket är en naturlig del av processen.
- Erfarenhetsutbyte från andra processer internationellt, inkl. Norge och Finland

7 Splittring / kolonisering – svårt att enas

Statens och andra institutioners kolonisering och splittring av oss som folk har lett till att vi har svårt att enas, vilket kan utgöra en svaghet för processen.

Rekommendationer:

- Komma ihåg att statens kolonisering av Sápmi har syftat till att splittra oss
- Komma ihåg att det är det samiska folket som äger frågan: använd den gemensamma plattformen (storgruppen) och ha den med sig
- Skapa en gemensam värdegrund för arbetet
- Skapa en gemensam avsiktsförklaring, som underlättar långsiktigt engagemang och arbetssätt
- Finna styrka i vår gemensamma kultur

7.1 Vi i Sápmi ser inte varandras historier

Det samiska folket känner inte varandras historier. Bland samer finns olika syn på och versioner av vad koloniseringen varit, är och inneburit. Det finns många konsekvenser av koloniseringen och assimileringen samt nedtystade och osynliggjorda historier. Det är en svaghet att vi själva inte alltid har hela bilden klar för oss. Detta kan öka risken för missförstånd, konflikter samt att vissa trauman prioriteras eller ges mer tyngd. Det finns många olika oförrätter och konflikter, men en bredd kan skapa trovärdighet.

Under rundabordssamtalen 2016 berättade Paulette Regan om erfarenheter från kommissionen i Kanada: ”genom att lyssna till din berättelse, kan min berättelse ändras. Genom att lyssna till din berättelse, kan jag ändra mig” / ”By listening to your story, my story change. By listening to your story, I can change”. Det finns en inneboende kraft i att våga börja lyssna till varandras historier. Och att berätta vår egen.

Rekommendationer:

- Inse att arbetet kring en sanningskommission är en process som inletts när man börjat diskutera frågan. Vi har under möten kring rundabordssamtalen redan påbörjat processen med att samtala och lyssna till varandras historier i och utanför Saepmie.
- Se till att stödfunktioner kring psykisk ohälsa, kulturkompetens samt andliga och kulturella ceremonier/uttryck finns inledningsvis. De behövs parallellt med processen.
- Uppmuntra och stöd samiska institutioner, aktörer, konstutövare m.fl. att involveras i arbetet. De kan synliggöra och bygga motståndskraft i samhället för att stärka samtalet man har, människor emellan. (Exempel: den teatrala sannings- och försoningskommissionen CO2lonialNATION av Giron Sámi Teáhter).

7.2 Tillit till utförare / förtroende / representation

Ifall det råder brist på tillit till och förtroende för utförare eller representation utgör det en svaghet i processen. Bristande förankring och kommunikation kan även leda till ryktesspridning, minskat förtroende och försvåra processen.

Rekommendationer:

- Arbeta kunskapshöjande och var transparent så långt det är möjligt
- Tydlig kommunikation och lyhördhet
- Dialog med det samiska samhället
- Hearingar på olika geografiska platser i och utanför Sápmi (svenska sidan i huvudsak)
- Tänk på att medlemmarna i kommissionen bidrar mycket till / avgör trovärdigheten

8. Tid – De äldre blir äldre – färre historiska vittnen

Tidsaspekten kan vara en svaghet. Även om tid för kunskapsbyggande och förankring måste till, lever vi i en verklighet där äldre samer som kan vittna om sin historia blir färre och färre. Om processen tar för lång tid går fler av våra historiska vittnen förlorade. För vissa äldre som överlevt koloniala övergrepp kan enbart vetskapen om att en sanningskommission kommer upprättas ge bekräftelse och betyda mycket. En annan aspekt är att kunskap riskerar att försvinna med tiden av andra anledningar, t.ex. när språkkunskap går förlorad försvinner även kunskap.

Rekommendationer:

- Underlätta att påbörja dokumentation (för de som vill):
(t.ex. diktafoner, film, djupintervjuer, support för dokumentation med mera.)
- Se till att processen inte dröjer för länge innan kommissionen kommer igång
- Arbeta även med språket inom processen

8.1. Muntlig historietradition (mycket är inte dokumenterat)

Vi har en stark berättartradition men det innebär också att mycket inte är dokumenterat eller nedtecknat. Detta kan utgöra en svaghet och är något vi måste förhålla oss till. Hur hanterar vi det?

Rekommendationer:

- Undersöka aspekten mer, hur mycket handlar det om?
- Fundera över bevisföring: vilka olika typer av bevis kan komma behövas i en kommission. Detta måste ses över och formuleras.

8.2 Tystnadskultur

Vi lever med en tystnadskultur där det inte alltid uppmuntras eller känns tryggt att bryta tystnaden och börja berätta om trauman man upplevt och upplever. Detta bör beaktas då det förmodligen påverkar processen. Hur hanterar vi det? Mycket av psykisk ohälsa är också dold. (Läs även "Svagheter" avsnitt 2.1 "Att lyssna till varandras historier" samt avsnitt 3.3 "Rädsla (att riva upp sår)").

Rekommendationer:

- Skapa trygghet och förutsättningar (s.k. "safe spaces")
- Skapa förståelse om attityder kring att det hjälper att prata
- Skapa förståelse kring att det stärker processen
- Viktigt poängtera att det är ett fritt val – alla behöver inte berätta, men alla får

8.3 Rädsla (att riva upp sår)

En annan svaghet för processen är att det kan finnas rädsla för att kommissionsarbetet ska riva upp sår och återtraumatisera samer.

Rekommendationer:

- Skapa förståelse för att ett sätt att kunna bearbeta trauman och förhindra att de förs vidare till kommande generationer, samt för att kunna gå vidare, är att synliggöra historien, trauman, konsekvenser – att sätta ord på dem, få dem dokumenterade och bekräftade
- Se till att sociala och psykosociala stödfunktioner kommer igång omedelbart
- Samarbeta med sociala och psykosociala aktörer som kan avsätta resurser
- Tänka på kulturkompetens och även andliga ceremoniella stöd
- Se på internationella erfarenheter för de som genomgått liknande processer, där trauman och övergrepp begåtts

9. Finansiering – vi har inga egna medel

En svaghet är att vi saknar egna medel och egen finansiering. Detta är en stor fråga man måste arbeta med. Här kan man jämföra med processen i Kanada, där urfolket stod för egen finansiering av processen. Där kom kravet på en sanningskommission som en följd av en grupptalan i domstol 2003. Talan väcktes av överlevare från *Indian Residential Schools*. Staten tvingades till ett tvistlösningssystem där regeringen gick med på en överenskommelse som uppskattades till 2 miljarder kanadensiska dollar (CAD), varav 60 miljoner dollar (CAD) avsattes för en sannings- och försoningskommission. Överenskommelsen var utformad så att urfolket själva finansierade sanningskommissionen, vilket gav bemyndigande och skapade möjlighet till självbestämmande i frågan. (Paulette Regan, rundabordssamtal 2016-10-26). (Läs mer om finansiering under avsnitt 5 ”En ovilja att satsa på detta” samt rekommendationerna under avsnitt 5.1 ”Rädsla för resultatet (våga förändra / rädd för vart det kan leda)” samt under ”Finansiering” under ”Hot”).

10 En ovilja att satsa på detta

En svaghet är en eventuell ovilja att satsa på en sanningskommission. Eventuell ovilja kan ha flera olika orsaker. Vi har få finansiella resurser i Sápmi och många olika behov. Vi tvingas ofta till en intern konkurrens när det sker prioritering av resurser. Man kan vara rädd för att andra områden måste nedprioriteras, att det samiska folkets förväntningar inte ska levas upp till, att det ska leda till ingen reell förändring eller inga bättre förutsättningar för våra barn. Man kan även vara rädd för resultatet och eventuella förändringar. Det kan även finnas rädsla att det ska riva upp gamla sår och trauman samt att samer ska bli utsatta för ännu ett övergrepp. (Läs även avsnitt 3.1 ”Rädsla (att riva upp sår)”).

10.1 Rädsla för resultatet (våga förändra / rädd för vart det kan leda)

Rekommendationer:

- Prata om rädslor och analysera dem (studera SWOT-analysen)
- Visa på vad en kommission kan leda till (visioner, mål, erfarenheter)
- Skapa förståelse för läkandeprocesser – ett sätt att bearbeta trauman, komma vidare och förhindra att de förs vidare till kommande generationer är att synliggöra historien, trauman och konsekvenser
- Behåll fokus på vad vill vi uppnå - syftet och målet - kommissionsprocessen ska guida och inspirera en fortsatt process av sanning, bearbetning, läkande av koloniala sår och konsekvenser, förbättrad hälsa och levnadsvillkor nu och i framtiden
- Komma ihåg att processen ska synliggöra sanningen och ge bättre förutsättningar för det samiska folket att gå vidare, skapa livsutrymme och bättre förutsättningar för våra barn
- Kommissionen ska förhindra upprepning och sätta stopp för övergrepp
- Förnyade relationer på alla nivåer samt ökad kunskap och respekt
- Prioritera säkerställa långsiktig, specifik finansiering och resurser (från staten): visa på att arbetet måste fortgå parallellt med annat rättighets- och policyarbete – en kommission angår hela Sverige och är inte enbart en samisk fråga
- Inhämta erfarenheter internationellt: se utfall och hur andra arbetat med aspekterna
- Planera för långsiktig förvaltning och fortsatt arbete (efter kommissionen)

EXTERNA FAKTORER - MÖJLIGHETER

Detta avsnitt beskriver de externa möjligheter som kan utgöra framgångsfaktorer för etablerandet av en sanningskommission. Avsnittet beskriver först mer bestående faktorer, sedan möjligheter där det just nu kan bedömas finnas momentum. I avsnittet lämnas även rekommendationer för att stärka möjligheterna.

11. Mänskliga rättigheter utgör ramverket

En styrka och trygghet för etablerandet av en samisk sanningskommission är att det finns ett erkänt och globalt antaget regelverk i form av FN:s Människorättskonvention som kan utgöra grunden för processen. Sanningskommissioner är etablerade verktyg för att utreda kränkningar av mänskliga rättigheter. År 2013 antog FN:s generalförsamling resolutionen ”rätten till sanning” som uppmanar länder att etablera mekanismer, såsom sanningskommissioner, i syfte att komplettera redan etablerade juridiska system med granskning och försoningsarbete efter att grova brott mot mänskliga rättigheter begåtts (Resolution 68/165-2013).

Rekommendationer:

- Informera om att de övergrepp som Sverige begått och fortfarande begår mot det samiska folket utgör grova brott mot våra mänskliga rättigheter, brott som en sanningskommission kan utreda
- Informera om att rätten till sin historia och sanning, och rätten till upprättelse utgör en mänsklig rättighet för det samiska folket. Visa hur en sanningskommission kan uppnå respekt och acceptans för sådana rättigheter

11.1 Internationell kritik

Internationella organ som FN, CERD och Europarådet har under lång tid kritiserat Sverige för sina brister i att respektera och säkerställa urfolket samernas rättigheter. Kritiken har även påtalat hur diskriminering påverkar samers situation. Med bakgrund i kritiken och medvetenheten om den från både nationellt och internationellt håll, har Sverige ett tryck på sig att vidta åtgärder för att förbättra situationen. Det i sin tur innebär en möjlighet för Sverige att på ett konkret sätt genom en sanningskommission utarbeta verktyg för att vidta nödvändiga åtgärder för att rätta till påtalade brister.

Rekommendationer:

- Fokuserad information internationellt t.ex. vid internationella konferenser, om Sveriges brister i att säkerställa det samiska folkets rättigheter och hur diskrimineringen påverkar samers situation
- Ökat informationsutbyte med NGOs som arbetar med urfolks och mänskliga rättigheter
- Fokuserad skuggrapportering till FN:s olika organ

11.2 FN:s Urfolksdeklaration

2007 antog FN en deklaration om urfolks rättigheter, UNDRIP. 2012 rekommenderade Kanadas sannings- och försoningskommission i sin interim-rapport, att de federala, regionala och territoriella styrena skulle möta och använda urfolksdeklarationen som ett ramverk för försoning i Kanada. I rapporten uttalar kommissionen att urfolksdeklarationen tillhandahåller de principer, normer och standarder nödvändiga för att säkerställa försoning i Kanada.

2014 anordnade FN:s generalförsamling en världskonferens om urfolk med syfte att påbörja processen med att implementera deklarationen. I konferensens slutdokument, artikel 7, förbinder sig staterna, däribland Sverige, till att ”i samråd och samarbete med urfolken, vidta lämpliga åtgärder på nationell nivå, inklusive

lagstiftning, politiska och administrativa åtgärder, för att uppnå ändamålen i FN:s urfolkdeklaration (...)", samt vidare i artikel 8, "att samarbeta med urfolken, genom deras representativa institutioner för att utveckla och implementera nationella handlingsplaner, strategier eller andra relevanta tillvägagångssätt, för att uppnå målen i FN:s deklaration om urfolks rättigheter."

Rekommendationer:

- Påminn Sverige om de krav på åtgärder de har förbundit sig till att vidta genom att dels skriva under urfolkdeklarationen och genom att ytterligare bekräfta och stärka åtagandet genom världskonferensens slutdokument
- Påminn Sverige om att de har ett jobb att göra för att uppnå ändamålen i urfolkdeklarationen
- Använd urfolkdeklarationen och slutdokumentet från världskonferensen, som ett verktyg för att säkerställa Sveriges stöd för etablerandet av en samisk sanningskommission

11.3 Det finns en internationell vilja att detta ska lyckas

Såväl FN:s Specialrapportör för urfolks rättigheter som Europarådets kommitté för ramkonventionen har uttalat behovet för en samisk sanningskommission på svensk sida. FNs kommitté för sociala ekonomiska och kulturella rättigheter rekommenderar i sin slutrapport, juni 2016, att Sverige börjar jobba med en sanningskommission för att belysa svenska statens historiska övergrepp mot det samiska folket. Även Amnesty International och Civil Rights Defenders har uttryckt behovet av en samisk sanningskommission i Sverige.

Rekommendationer:

- Informera brett om det stöd som finns och skapa allianser med de som uttrycker stöd för att säkerställa, respektera och avancera det samiska folkets rättigheter
- Använd det stöd som finns för att utreda förutsättningarna för att etablera en sanningskommission

12. Rättsutveckling

Sedan det första kravet på en sanningskommission framfördes för 20 år sedan av Svenska Samernas Riksförbund, har rättsutvecklingen för urfolks rättigheter internationellt varit positiv. FN:s urfolksdeklaration och slutdokumentet från FN:s världskonferens 2014 utgör betydande och användbara rättsliga instrument för att stärka urfolkens rättigheter.

12.1 Rättsfall

Bland annat Nordmaling-målet och det hittills uppnådda resultatet av Girjasprocessen visar att även samers rättigheter i Sverige kan börja respekteras i högre grad, i det senare exemplet inväntas dock prövning i HD. Dessa rättsliga utfall kan även ses lägga ett tryck på Sverige att agera för att avancera det rättsliga läget för det samiska folket. Rättsfallen kan också ses som en tydlig indikator för de strukturella brister som finns i nuvarande system och behovet för reviderad lagstiftning som stärker samers rättigheter.

12.2 Lagstiftning

Lagen om Nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724) har efter massiv påtryckning från såväl samiskt håll som från olika minoritetsgrupper nyligen genomgått en revidering och i mars i år lades propositionen "En stärkt minoritetspolitik" fram till riksdagen. Den 19 juni i år antog Riksdagen lagförslaget som även innehöll ändringar av socialtjänstlagen (2001:453) och skollagen (2010:800). Lagändringarna träder i kraft 1 januari 2019. Ärendets gång visar att det genom en samlad och riktad strategi går att förbättra och revidera även lagstiftning som berör samiska frågor.

Rekommendationer:

- Använd den ökade kunskap som finns om brister i gällande lagstiftning och i respekt för samers rättigheter för att påvisa de behov som finns för stora åtgärder
- Arbeta samlat och målmedvetet, gärna med andra aktörer i det civila samhället, för att påvisa det behov att förändring som finns och för att vinna brett stöd för dessa förändringar

13. Etablerat och hedervärt verktyg med sanningskommissioner

Sedan den kanske mest uppmärksammade sanningskommissionen ägde rum i Sydafrika har verktyget tillämpats i flertalet andra länder. Sanningskommissioner har i flera fall genomförts för att beskriva och hantera den historiska och nuvarande relationen mellan urfolk och majoritetsbefolkning, såsom i Nya Zeeland, Kanada, Peru, Guatemala och nu senast, på Grönland. Det är ett etablerat verktyg med internationellt upparbetat god renommé och tillgängliga såväl framgångsfaktorer, kompetens som expertis. Sanningskommissioner är även forum för omfattande global uppmärksamhet vilket förstärker deras genomslagskraft.

Rekommendationer:

- Använd den erfarenhet, kunskap och kompetens som redan finns i arbetet med att undersöka förutsättningarna för en sanningskommission

14. Sverige har resurser – även länder med mindre resurser har klarat detta

Sverige är ett av världens rikaste länder och stora delar av rikedomerna har uppkommit genom att naturresurser tagits ut från Sápmi. Sverige har även bidragit med finansiering för sanningskommissioner i andra länder. Guatemala, som hör till ett av de mindre resursstarka länderna, har genomfört en sanningskommission. Det torde därmed inte finnas fog för att Sverige skulle kunna neka till att finansiera en samisk sanningskommission av ekonomiska skäl.

Rekommendationer:

- Undersök hur mycket medel Sverige har bidragit med i andra sanningskommissioner
- Gör en jämförelse mellan hur mycket pengar exploateringen av Sápmi har inbringat och hur mycket en sanningskommission skulle kunna kosta
- Tillsäkra medel för fortsatt process

15. Sverige har försökt att göra upp med vissa frågor tidigare

1997 påbörjade regeringen den så kallade steriliseringsutredningen som presenterades år 2000 och 2007 inrättades Delegationen för romska frågor som 2010 överlämnade sitt betänkande ”Romers rätt - en strategi för romers rätt i Sverige” till regeringen. Sverige har också avseende samer, som ett led i att förbereda för en ratificering av ILO169, tagit fram ett antal statliga utredningar, bland annat gränsdragningskommissionens rapport och jakt- och fiskeutredningen. Regeringen presenterade 2009 en DS om vissa samepolitiska frågor med bland annat förslag till revideringar av rennäringslagstiftningen. Eftersom inga av dessa hittills har lett till några konkreta förbättringar av samernas situation kvarstår för Sverige att vidta åtgärder.

15.1 Vi har konkreta och dokumenterade fall att visa till

Det finns konkreta fall av historiska och ännu pågående övergrepp, mot såväl det samiska folket i sin helhet som samiska individer, verkliga fall och fakta som det går att bygga rättsfall på. Det går att koppla nuvarande problem och visa på hur de kan lösas/bearbetas via sanningskommissionen. Exempel på detta är det rasbiologiska institutets verksamhet och att samiska mänskliga kvarlevor finns kvar på olika institutioner. Hur repatrieringen ska genomföras kan bli en konkret åtgärd. Andra exempel kan vara den utrotningshotade situation som Sverige har försatt de samiska språken i, där påtagliga och omfattande åtgärder behöver vidtas för att rädda språken. Ett annat exempel är exploateringar, där ökad respekt för samiska rättigheter till land och vatten, kanske genom förstärkt lagstiftning, kan leda till påtagligt förbättrad situation. Vissa saker kan inte ifrågasättas, det finns tydligt stöd för att åtgärder måste vidtas.

Rekommendationer:

- Tydliggör några av de konkreta brott mot samers mänskliga rättigheter som en sanningskommission kan utreda
- Skapa medvetenhet och öka kunskapen om vad en sanningskommission kan föreslå i form av konkreta åtgärder

Möjligheter där det just nu finns momentum

16. Växande opinion

Det finns en växande opinion för att förbättra situationen för samer, att etablera en samisk sanningskommission på svensk sida, både bland samer och i det svenska samhället. Både från samiskt och svenskt håll har behovet av ny samepolitik uttalats.

Rekommendationer:

- Ta tillvara tidsaspekten, intensifiera arbetet

16.1 Trender

Det finns en växande medvetenhet hos den svenska allmänheten där filmer och tv-serier som Sameblod och Samernas tid från UR gör att samer kanske för första gången någonsin syns och hörs på ett annat sätt än tidigare. Samma fenomen syns med samiska artister både inom musik och konst som aktiva förespråkare för det samiska folket och som påvisar samiska missförhållanden i sitt skapande. Detta gör att breda lager i den svenska allmänheten som inte nåtts tidigare blir medvetandegjorda om den diskriminering och situation som det samiska folket lever i.

Rekommendationer:

- Använd den ökande medvetenheten och det stöd som det kan ge en process med att etablera en sanningskommission

17. NGOs stöttar en samisk sanningskommission

Organisationer som Civil Rights Defenders, FN-förbundet, Amnesty International och andra går aktivt ut och stödjer det samiska kravet på en sanningskommission. Detta bidrar också till att allmänheten blir engagerade, det bidrar också till ett ökat stöd för frågan och det påverkar beslutsfattare.

Rekommendationer:

- Undersöka möjligheten att involvera dessa NGOs i processen, t.ex. som en supportgrupp och eller ett rådgivande organ
- Anordna konferenser, utbyten, aktivera dem i nationella event, visa hur deras deltagande kan stärka deras medlemmar i sin tur

18. Andra parter driver liknande processer

Att etablera sannings- och försoningskommissioner är just nu på gång på flera platser i världen. Det bidrar till att skapa momentum för Sverige att stödja en liknande process på svensk sida av Sápmi.

18.1 Pågående processer på norsk och finsk sida

2017 beslutade premiärministern i Finland att inrätta en samisk försoningskommission. Samma år beslutade Stortinget i Norge att inrätta en samisk sannings- och försoningskommission.

Rekommendationer:

- Se på möjligheter till samarbete i delar av processerna där så är möjligt
- Utveckla ett närmare kunskapsutbyte
- Använd tidsaspekten

18.2 Svenska kyrkan

Sedan 1995 har en försoningsprocess varit igång inom den svenska kyrkan och 2011 påbörjades en vitboksprocess. Vitboken om kyrkans övergrepp mot samerna publicerades i första bandet 2016. Årkebiskopen har även uttalat stöd för en samisk sanningskommission.

Rekommendationer:

- Via kyrkofullmäktige finns ingångar till god kommunikation med riksdagspartierna och att därigenom bygga upp stöd i riksdagen för en samisk sanningskommission

19. Hälsodebatten

2006 kritiserade FN:s specialrapportör i hälsofrågor, Paul Hunt, Sverige för passivitet i frågan om samers hälsosituation. Hunt ansåg att bristen på forskning och tillräcklig kunskap om samers hälsosituation var bekymmersam och föreslog en rad åtgärder som måste sättas in. 2015 gav regeringen Sametinget i samverkan med folkhälsomyndigheten i uppdrag att kartlägga den kunskap som finns och komma med förslag till åtgärder. Den rapport som utredningen tog fram visade att det finns för lite kunskap om samers psykosociala hälsa men att den kunskap som finns visar att väldigt många mår dåligt. 2017 beslutade regeringen att avsätta 3 miljoner för att etablera ett kunskapsnätverk för att långsiktigt förbättra det samiska folkets hälsosituation. Den ökade kunskapen om samers ohälsa visar tydligt på att det finns stora behov för åtgärder och att det finns resurser för att sätta in åtgärder.

Rekommendationer:

- Ökad kunskap om samers hälsosituation ökar också kunskapen om behov för åtgärder. Sanningskommissionen kan vara verktyget för att åtgärder vidtas

- Det finns redan aktörer inom den psykosociala hälsosektorn, institutioner som borde kunna stödja och involveras i processen

20. Antirasism

Att samer utsätts för rasism, diskriminering och hatbrott har uppmärksammats under senare år. DO:s rapport om diskriminering mot samer utkom 2009 och 2017 gjorde Sameradion en omtalad satsning för att uppmärksamma den vardagsrasism som samer utsätts för. Sverige har vid flertalet tillfällen blivit kritiserad av CERD – FN:s rasdiskrimineringskommitté, för att inte vidta åtgärder för att bekämpa den diskriminering och rasism som samer utsätts för. En samisk sanningskommission skulle kunna lägga tillrätta förutsättningar för att bekämpa och minimera dessa förhållanden. En sanningskommission kan få stöd från den antirasistiska rörelsen genom att informera, bygga broar, skapa flera samarbeten och jobba för inkludering.

Rekommendationer:

- Visa på hur en samisk sanningskommission kan bekämpa och minska den rasism som samer utsätts för
- Visa på de behov som finns för att vidta åtgärder mot den strukturella rasism och diskriminering som finns inbyggd i systemet, tex gällande lagstiftning som rör samer
- Involvera den antirasistiska rörelsen i processen, tex i en supportgrupp

21. En part i klimatrörelsen

Det samiska folket har en stark koppling till land och vatten. Vår kulturs överlevnad är beroende av levande landskap och friska vattendrag. Detta medför att det finns en länk mellan kampen för stärkta samiska rättigheter och kampen för att skydda sårbara ekosystem. Samisk aktivism har bland annat i kampen mot exploateringar och gruvnäring samarbeten med miljörörelsen. En förstärkt samisk rätt till land och vatten, vilket torde vara en del av sanningskommissionens uppnådda resultat, skulle också därmed stödja miljörörelsen och kampen mot klimatförändringar. ”Urfolk i Australien har med hänvisning till exempelvis miljö, världsarvsfrämjande etc. fått myndigheter att förstå att gruvnäringen skadar naturen och miljön, och därmed vädjat till myndigheters moraliska ansvar för miljön och naturen, istället för rätten till land för det specifika urfolket. På samma sätt har även inuiter i Kanada hävdad skydd av landområden genom att stämma USA och Kanada för global uppvärmning och klimatförändringar orsakade av länderna vilket har medfört att mänskliga rättigheter och kulturell identitet skadats.” På så vi kan en samisk sanningskommission också indirekt stötta miljörörelsen och kampen mot klimatförändringar. Genom att visa på detta ömsesidiga win/win-förhållande kan även stöd för kommissionen fås från miljörörelsen.

Rekommendationer:

- Undersök möjligheter för att involvera och få stöd från miljörörelsen, genom att tex bilda en supportgrupp där de kan ingå i processen
- Visa på den tydliga kopplingen mellan stärkta samiska rättigheter till land och vatten och till skyddet för miljön, i kampen mot klimatförändringar och exploateringar

22. Ökad politisk vilja?

I februari 2018 beslutade Sveriges riksdag att avslå två motioner om att inrätta en samisk sanningskommission. Motionerna var skrivna av respektive Vänsterpartiet och Centern. Motiveringen till avslaget var från regeringen att de redan arbetar med frågan. Miljöpartiet har vid flera tillfällen uttalat behovet av en sanningskommission. Detta skulle sammantaget kunna indikera att det nu finns en ökad vilja från svenska riksdagspartier att stödja ett samiskt krav på en sanningskommission.

Rekommendationer:

- Använd tidsaspekten, intensifiera arbetet med att utreda förutsättningarna för att etablera en sanningskommission
- Etablera en kontakt med de som visat intresse för frågan

EXTERNA FAKTORER -

HOT

Detta avsnitt förklarar vilka svagheter vi ser externt angående arbetet med en sanningskommission. Hur gör vi för att kringgå hoten?
Rekommendationer finns under varje avsnitt.

23. Bristfälligt mandat

Det är troligt att vi samer på svensk sida inom längre sikt har möjlighet att kräva och skapa stöd för ett upprättelsearbete i form av exempelvis en sanningskommission en gång, och då är det av vikt att kommissionen har ett starkt mandat. Det råder troligtvis även ett samband mellan det mandat som samiska folket begär och statens förmåga och ”vilja” att inrätta en sådan.

Mandatet bör innehålla önskade teman som kommissionen ska utgå från, ange arbetsmetoder, tilltänka mål, hur resultat behandlas, möjlighet till eventuella åtgärder etc. Ett svagt mandat riskerar att leda till att en eventuell sanningskommission inte har det som krävs för att framlägga historia, försona, leda till nödvändiga åtgärder och hantera de sår som riskerar att rivas upp under processens gång. Ett svagt mandat kan också leda till att sanningskommissionen blir ensidig, ej erkänns av parterna gemensamt (Sverige och Sápmi), får karaktären av en SOU eller liknande. Allt detta samtidigt som staten kan påvisa att man gått samerna till viljes och genomfört en sanningskommission.

Oron för hot mot processen med inrättande av samisk sanningskommission och en eventuell kommissions utfall består i stora delar i processen av framtagande, förankring och formulering av det mandat kommissionärerna skall ha för att utföra sitt uppdrag. Eduardo Gonzales vid The International center for Transitional Justice deltog vid rundabordsamtalen i oktober 2016. Han framhåller bland annat att följande frågor bör ställas vid formulering av mandat:

- Varför vi vill ha en sanningskommission
- Vad vi förväntar oss att en kommission ska utreda
- Hur arbetet ska gå till och vilka resurser ska finnas till förfogande

Erfarenheterna från den romska sanningskommissionen som ägde rum i Norge var att det skapades vissa problem när mandatet till processen kom från staten. Ett centralt medskick från rundabordsamtalen var också att det utifrån den svensk-samiska kontexten kan vara bra att mandatet för en eventuell sanningskommission bör stå klart för samerna innan man initierar en process hos staten.

23.1 Resurser

En central fråga, för initiering av, och sedan genomförande av en sanningskommission är hur väl man har säkrat en stark, oberoende och långsiktig finansiering av kommissionens arbete, likväl möjligheten till att om behov finns kunna finansiera ej förutsedda eller ej planerade insatser såsom sub-kommissioner (erfarenheter från andra kommissioner är att det ofta finns behov för sidokommissionen / flerfrågekommissioner), ny forskning, tvisteprocesser i fråga om tolkning av exempelvis mandat etc. Resurser avgör inte bara kommissionens förmåga att slutföra arbetet utan också dess tidsåtgång och kvalitet. Det kan rent konkret innebära att kommissionen når ett antal slutsatser men saknar nog med material eller data för att stödja dessa, att många får avstå från att delta i processen eller att vittna, eller att hela processen havererar om man ställs inför faktum att resurserna har tagit slut. Brist på finansiering är också avgörande för kommissionärernas oberoende.

Rekommendationer:

- Skapa en realistisk prognos av vilka kostnader en sanningskommission kan upparbeta
- Kartlägg vilka och hur omfattande resurser andra stater allokerat till liknande processer

- Kartlägg om och vilka resurser Sverige stöttat liknande processer med (via bistånd) utomlands

23.2 Oberoende

I juni 2015 kom Sametinget och Diskrimineringsombudsmannen (DO) överens om att myndigheterna gemensamt ska ”verka för inrättandet av en oberoende sanningskommission om historiska skeenden och övergrepp på samer i Sverige”.

Frågan om oberoende är också det som huvudsakligen skiljer sanningskommission från andra liknande processer eller åtgärder, som vitbok.

En kommissions oberoende gentemot stat och legitimitet för kommissionens slutsatser och insamlade data är tätt förknippat. Oberoendet kan utgå från att kommissionärer ges reella möjligheter att arbeta utifrån de ramar som sätts i ett tydligt mandat som godkänns av parterna. I praktiken är det dock flera faktorer som påverkar detta. Det är viktigt att valet av kommissionärer är välgrundat, det kan också finnas en vinst i att inkludera representanter från stat eller från internationella samfund för att säkra förtroende i olika delar av samhället samtidigt som det kan vara symboliskt viktigt, och en fråga om självbestämmande, att samiska representanter ska kunna utföra och äga så stora delar av arbetet som möjligt.

Rekommendationer:

- Skapa en samsyn kring hur kommissionärer ska utses samt om dessa hämtar sitt mandat i meriter, förtroende eller representativitet
- Se över möjligheten att bilda samverkansgrupper eller advisory boards med externa parter

23.3 Agenda tas över av annan part

Utifrån en internationell kontext har det varit viktigt att säkra kommissionärernas oberoende, att mandatet inte ifrågasätts och att det finns möjlighet att pröva tvister som kan uppstå i tolkning av vilket utrymme kommissionen ska ha. Det kan av förklarliga skäl vara mer aktuellt i stater med färre demokratiska institutioner eller i situationer där sanningskommissioner har karaktär av domstol men det finns också närmare erfarenheter som nämndes i samband med rundabordsamtalen från bland annat processen i Kanada där företrädare för andra intressen ansågs använda evenemang inom arbetet för att ”missionera”.

Rekommendationer:

- Vid ett inrättande av sanningskommission är det möjligt att skapa olika plattformar såsom en för majoritetssamhällets organisationer och företrädare, med syftet att skapa en förståelse för processen
- Skapa avsiktsförklaringar med de parter som väljer att ingå i arbetet på ett mer formaliserat plan

23.4 Oförutsedda behov

En erfarenhet är att sanningskommissioner stöter på frågor som inte besvaras av det överenskomna mandatet, det kan handla om att man förbisett att vissa former av okonventionella källor bör kunna beaktas, tvister i fråga om tillgång till handlingar eller källor, till exempel som fallet i Kanada där kommissionen vid ett flertal tillfällen fick pröva mandatet i domstol för att institutioner eller staten i förekommande fall menade att mandatet endast påbjöd att handlingar skulle hållas tillgängliga i arkiv, ej att staten behövde bistå vid arbetet med att finna / framställa dessa till kommissionen.

Rekommendationer:

- Säkerställ att mandatet har uttalade mekanismer för att hantera tvister och oförutsedda behov

24. Alibi

Svenska staten anses ibland regelmässigt fördröjt besked om viktiga samepolitiska åtgärder som ratificering av ILO 169, frågor om jakt- och fiske, insatser för språk och hälsa med mera med hänvisning till att effekterna inte är tillräckligt utredda eller att en pågående utredning eller process kommer att kunna svara på frågorna som kvarstår. De senaste åren har flertalet offentliga utredningar inte lett till svar eller åtgärder gällande t.ex. statens ratificering av ILO 169 eller frågan om rätten till mark och vatten. Det kan antas finnas en reell misstro bland det samiska folket gällande statens vilja och förmåga att utveckla samepolitiken på de områden som är av hög vikt för det samiska folket.

Rekommendationer:

- Upprätta en tydlig tidsplan för arbetet med sanningskommission
- Överse möjligheten att processen ägs av någon annan part av staten än regeringen, till exempel ett riksdagsutskott
- I mandatet framgå att finansieringen är, i den mån det är möjligt, oberoende av andra insatser som staten gör på det samepolitiska området

24.1 Tar resurser från andra områden

Företrädare för Sametinget har under en längre tid påtalat att verksamheten är underfinansierad, detta gäller bland annat även rovdjursersättningar och resurser för ersättning vid katastrofbete. Många samiska verksamheter och institutioner har också behov av stärkt finansiering, både för den interna verksamheten men också för satsningar som de önskar prioritera. Det finns en påtaglig risk för att en eventuell sanningskommission, som är resurskrävande, kan påverka hur staten satsar på andra samepolitiska områden.

För att sätta frågan i relation till faktiska förhållanden höjde regeringen år 2018 Sametingets anslag med 10 miljoner (varav 4 miljoner allokerade för arbetet med konsultationsordning), det beskrivs som en historisk höjning av Sametingets anslag. I paritet till detta avsattes 60 miljoner CAD motsvarande ungefär 385 miljoner SEK för genomförande av den kanadensiska TRC-processen - detta som en del i en uppgörelse mellan staten och urfolken som omfattade 2 mdr CAD (närmare 13 mdr SEK).

Det är svårt att på förhand få en garanti för att de resurser en sanningskommission kan kräva inte ska påverka andra viktiga satsningar som samerna efterfrågar

Rekommendationer:

- Skapa samsyn om vad en sanningskommission ska kunna uträtta och skapa en acceptans för att resurser allokeras till arbetet

25. Besvikelse om det ej leder till resultat

Det finns flertalet faktorer som leder till att en sanningskommission inte uppnår förväntade resultat och leder till de förändringar som man formulerat i uppstartsskedet. Att påbörja en process för inrättande av sanningskommission kan av förklarliga skäl väcka stora förhoppningar hos människor och det kan skapas flertalet bilder och visioner för vad en sanningskommission ska kunna uträtta, uppvisa och förändra.

En vanlig kritik mot sanningskommissioner är att dessa inte har kunnat möta de förväntningar som finns hos människor. En lyckad genomförd sanningskommission behöver heller inte avspeglas i hur väl staten hanterar och implementerar de krav på åtgärder som kommissionen lämnar. En risk som bland annat lyfts i litteraturen är att staten fördröjer arbetet med att implementera och utföra åtgärder så pass länge att frågan inte längre är aktuell.

En process som inte samordnas och delas mellan samerna och staten kan skapa utrymme för fler, och olika, förväntningar och önskningar om vad en sanningskommission ska uppnå, men kan därmed riskera att bli en grogrund för misstänkliggörande av kommissionens legitimitet och i förlängningen att färre åtgärder implementeras.

Rekommendationer:

- Det är av vikt att till största möjligaste mån tidigt informera och ha en löpande dialog med folket om förväntningar, vilka förutsättningar en sanningskommission kommer att ha och vilka utfall som är tänkbara
- Det är viktigt att ha hög teoretisk kunskap om sanningskommissioner bland många, detta lyfts bland annat av internationella experter i samband med rundabordsamtalen och i forskning. Lapplands universitet erbjuder exempelvis 15 högskolepoäng i försoningsstudier som ett led i att höja kunskapsnivån och kapaciteten bland kursdeltagarna.
- Det är av stor vikt att ställa flera krav på både reperativa och försonande åtgärder redan i mandatet.
- Skapa realistiska förväntningar (Hos nyckelpersoner - Sanningskommissionen kan vara väl genomförd men utan rätt politiska och juridiska förutsättningar kan resultat utebli).
- Studier menar att sanningskommissionens upprättande är kritisk för vilket mottagande kommissionens arbete och rekommendationer får hos stat och samhälle:
Desto mer kontroll politiska nyckelpersoner, civilsamhälle och kritiker har över processen desto troligare är det att resultatet blir enligt de uppställda förväntningarna och att åtgärder implementeras (fånga in bredd, representation, balans mellan stat vs. Sápmi etc.)

25.1 Vitbok, SOU, DS etc - Inga reella åtgärder

I en svensk-samisk kontext tenderar statens insatser resultera i utredningar som inte leder till åtgärder, även om dessa resultat stödjer samerna i sak. Vi kan även notera att ett antal ledamöter i riksdagen motionerat om vitbok, sanningskommission etc. Sveriges historiska försök att göra upp med det förflutna har främst resulterat i offentliga utredningar eller departementsserier. Den huvudsakliga skillnaden jämfört med sanningskommission är att dessa inte är att betrakta som oberoende och de syftar heller inte till en försoning mellan människor och folk (vissa kompensatoriska åtgärder finns det dock exempel på, men på individuell nivå).

Rekommendationer:

- Tydlig samisk part
- Visa en tydlig uttalad vilja om sanningskommission från det samiska kollektivet
- Skapa en dialog och utbyte med ledamöter och nyckelpersoner som visar intresse i frågan

26. Utbredd okunskap om samer

Den utbredda okunskapen om Sveriges behandling av samer, som en sanningskommission kan ha som mål att förändra, är paradoxal då den samtidigt avgör möjligheten att skapa opinion för ett inrättande av sanningskommission med starkt mandat. Sanningskommissioner syftar ofta till att upprätta ett nytt förhållande mellan folk (nation-to-nation) och en förutsättning för att nå dit är att Sverige också förstår vinsterna med att lyfta fram den gemensamma historien och på sikt bidra till en försoning. Okunskap om samers historia och kultur bland många beslutsfattare gör det också svårt för samerna att påvisa behovet av en sanningskommission.

Rekommendationer:

- Hearings / event riktade till majoritetsbefolkning (t.ex. Kanada)
- Kunskapshöjande insatser
- Skapa en portal för majoritetssamhället
- Involvera civilsamhället / företrädare för majoritetssamhället i processen

26.1 Låg kunskap om urfolksrätt

Låg kunskap om samernas urfolksstatus som bland annat beskrivs närmare under kapitlet om möjligheter är ett hot mot processen, det kan vara svårt för makthavare att förstå då flera av delarna inte är implementerade eller kodifierade i svensk rätt.

Rekommendationer:

- Skapa ett ramverk för sanningskommissionens principer som tar sin utgångspunkt i urfolksdeklarationen

26.2 Svårt att nå riksdagspartierna internt

Ett problematiskt förhållande för inrättande av sanningskommission är att det kan vara svårt att skapa förtroende för processen och förståelse för varför den behövs internt inom riksdagspartier om kunskapsnivån om samer som urfolk är låg.

Rekommendationer:

- Avsätt resurser till att bygga upp ett riksdagsnätverk för ett proaktivt informationsutbyte

Allmänna förslag till fortsatt arbete utifrån analys

Arbetsgruppen ger följande rekommendationer om hur arbetet kan bedrivas framöver:

- Upprätta en regelbunden kontakt med DO
- Informationsdelning mellan t.ex. arbetsgrupp och Sameting (inbjudningar, förfrågningar, deltagande vid diverse möten)
- Förstärk plattformen och hämta mandat i storgruppen, skapa en tydlig samisk part i processen
- Skapa ett tydligt uppdrag till en arbetsgrupp (mandat, till vem rapporterar arbetsgruppen, tidsplan)
- Inom kort bör det finnas ett behov av ett sekretariat som stödjer och driver frågan
- Skapa samsyn kring informationsdelning mellan de olika parterna, främst partier och organisationer

Påbörja hearings för att inhämta synpunkter och inspel till mandat (Likt Norge och Finland)

- Säkerställ att det finns flera typer av kontaktvägar för människor som önskar bidra till arbetet
- Tidigt skapa förutsättningar för dokumentering av processen och den information som samlas in

Hälsa och säkerhet

- Säkerställ att hälsoaspekten beaktas tidigt i processen och att det finns en separat organisation för detta som kan verka över längre sikt (undersöka behov, organisera, säkerställ en långsiktig finansiering)

Övrigt

- Förstärk och formalisera samarbetet över gränserna och samverka i de delar som det är möjligt
- Utbyte med andra processer, exempelvis Kanada, Grönland, Österrike, Peru

Förslag på fortsatt utredning

- Schematisk skiss och utredning av komponenter i en sanningskommission (International advisory board, support group)
- Juridiska förutsättningar för en sanningskommission i Sverige
- Undersöka vilka resurser Sverige har finansierat liknande processer med genom bland annat SIDA
- Modell för etablering - mandat, kommissionärer, andra nyckelfunktioner

Rundabordssamtal om internationella erfarenheter av sanningskommissioner

Minnesanteckningar

Umeå den 25 och 26 oktober 2016

Innehåll

Inledning	3
Bakgrund.....	3
Syfte och upplägg	4
Deltagare	5
Välkomsttal, introduktion och inledningsanföranden	7
Välkomsttal	7
Introduktion	10
Inledningsanföranden	10
Tema 1 – Inrättande och mandat	12
Inledning	12
Anförande av Eduardo Gonzalez	13
Rundabordssamtal	19
Tema 2 – Arbetssätt.....	21
Inledning	21
Anförande av Gerhard Baumgartner.....	21
Anförande av Wilton Littlechild.....	23
Rundabordssamtal	25
Tema 3 – Mål och resultat.....	27
Inledning	27
Anförande av Paulette Regan.....	27
Rundabordssamtal	29
Avslutning	30
Bilaga 1 – Concept note.....	31
Bilaga 2 – Program	35

Inledning

Den 25 och 26 oktober 2016 genomfördes ett rundabordssamtal om internationella erfarenheter av sanningskommissioner. Rundabordssamtalet hölls i Umeå och arrangerades av Diskrimineringsombudsmannen (DO), Sametinget och Vaartoe – Centrum för samisk forskning vid Umeå universitet (Vaartoe) och samlade samiska representanter och internationella experter med erfarenheter från arbete i sanningskommissioner.

En arbetsgrupp bestående av Håkan Jonsson och Anja Taube från Sametinget, Patrik Lantto från Vaartoe och Lars Lindgren och Björn Brodin från DO har tillsammans med andra medarbetare från arrangörerna arbetat med planeringen och genomförandet av rundabordssamtalet.

Minnesanteckningarna är DO:s sammanställning av huvuddragen i de samtal som fördes under de två dagarna i Umeå. De har sammanställts av Lars Lindgren och Björn Brodin och bygger på anteckningar gjorda av DO, Sametinget och Vaartoe. Minnesanteckningarna gör inte anspråk på att vara heltäckande eller redogöra för vem som har sagt vad utan avser att utifrån rundabordssamtalets syfte i huvudsak återge vad som diskuterades. Bilagt minnesanteckningarna finns arrangörernas projektplanering, Concept note, och programmet för rundabordssamtalet.

Bakgrund

Sverige erkände samer som urfolk 1977. Det har dock sedan dess tagits få steg för att fullt ut erkänna och säkerställa samers rättigheter som urfolk och det finns allvarliga brister i hur Sverige respekterar samernas rättigheter som urfolk. Situationen för samer i dag präglas i stor utsträckning av historien och av den kolonisering och den statligt sanktionerade diskriminering som har följt i koloniseringens spår.

Bristen på kunskap hos beslutsfattare och ansvariga myndigheter om historiska skeenden och övergrepp på samer i kombination med samers erfarenheter av övergrepp genom historien och diskriminering i dag är ett hinder för samers tillgång till lika rättigheter och möjligheter.

För att få till stånd en förändring och för att säkerställa samers tillgång till lika rättigheter och möjligheter behöver det svenska samhället ta ansvar för följder av koloniseringen av Sápmi och motverka diskriminering i dag. Det är också viktigt att öka kunskapen och bedriva forskning om tidigare övergrepp och om hur historien påverkar situationen i dag.

Samer har under längre tid och i olika sammanhang framhållit behovet av en sanningskommission i Sverige. Sáminuorra framförde 2008 krav på att regeringen ska inrätta en sanningskommission och 2014 beslutade Sametinget att arbeta för att en sanningskommission etableras i Sverige.

Mot bakgrund av ovanstående beslutade Sametinget och DO i juni 2015 att myndigheterna gemensamt ska arbeta med att verka för inrättandet av en

oberoende sanningskommission om historiska skeenden och övergrepp på samer i Sverige. DO:s roll i arbetet är att bidra till att sprida kunskap rörande sanningskommissioners roll i arbetet med att säkerställa mänskliga rättigheter och till att öka samers möjligheter att formulera sig i frågan om en sanningskommission och ställa relevanta krav rörande en eventuell sanningskommission. Rundabordssamtalet i Umeå hösten 2016 var ett steg i detta arbete.

Syfte och upplägg

Syftet med rundabordssamtalet var att deltagarna skulle ges möjlighet att ta del av internationella erfarenheter av sanningskommissioner och utveckla kunskap om hur sanningskommission som arbetssätt skulle kunna bidra i samisk-svensk kontext. Tanken var att öka förutsättningarna för samer att formulera eventuella krav på regering/riksdag att besluta om inrättandet av en sanningskommission. Till rundabordssamtalet inbjöds därför de samiska riksorganisationerna och partierna i Sametinget och internationella experter med erfarenhet från arbete i sanningskommissioner.

Rundabordssamtalet genomfördes utifrån tre huvudsakliga teman:

- Etablerande och mandat (Tema 1)
- Arbetssätt (Tema 2)
- Mål och resultat (Tema 3)

Varje tema introducerades av en moderator varpå en eller flera inbjudna internationella experter höll anföranden utifrån det aktuella temat om sina erfarenheter av arbete i sanningskommissioner. Anförandena följdes av tematiska rundabordssamtal ledda av en moderator.

I anslutning till rundabordssamtalet arrangerades ett seminarium öppet för allmänheten den 27 oktober 2016 där de internationella experterna och deltagare från rundabordssamtalet höll presentationer och deltog i ett panelsamtal om erfarenheter från sanningskommissioner och idén om en sanningskommission i en samisk-svensk kontext.

Inför rundabordssamtalet bjöd Sametinget och DO in de samiska riksorganisationerna och partierna i Sametinget till möte i Kiruna den 29 januari 2016 för att informera och diskutera Sametingets och DO:s arbete. DO arrangerade också ett förberedande möte i Umeå den 23 september 2016 där representanter för de samiska riksorganisationerna och partierna i Sametinget tillsammans med arrangörerna diskuterade det kommande rundabordssamtalet i syfte att förbereda och identifiera relevanta frågeställningar.

Rundabordssamtalet genomfördes huvudsakligen på engelska och tolkades till nordsamiska och svenska, men det fanns också möjlighet att tala nordsamiska eller svenska vid rundabordssamtalet.

Deltagare

Vid rundabordssamtalet deltog internationella experter med erfarenhet av arbete i sanningskommissioner och liknande initiativ, företrädare för samiska riksorganisationer och sametingspartier samt representanter för Sametinget, Vaartoe och DO.

- Inger Baer Omma, Renägarförbundet
- Gerhard Baumgartner – historiker och var en av forskarna för den österrikiska historikerkommissionen (Österreichischen Historikerkommission) samt är chef för Dokumentationscentret för österrikiskt motstånd (Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes)
- Matti Berg, Samelandspartiet
- Agneta Broberg, Diskrimineringsombudsman
- Björn Brodin, utredare, DO
- Mari-Louise Bohman, Landsförbundet svenska samer
- Eduardo Gonzalez, - internationell konsult och expert på sanningskommissioner och övergångsrättvisa
- Håkan Jonsson, styrelseordförande i Sametinget
- Jörgen Jonsson, Svenska Samernas Riksförbund
- Patrik Lantto, professor i historia och föreståndare för Vaartoe
- Lars Lindgren, expert, DO
- Wilton Littlechild, jurist och en av tre kommissionärer i sannings- och försoningskommissionen i Kanada
- Josefina Lundgren Skerk, Jakt- och fiskesamerna och vice styrelseordförande i Sametinget
- Lilian Mikaelsson, Álbmut
- Kristina Nordling, Min Geaidnu-Mijá Gájnnu-Mijjen Geajnoe
- Marie Persson, Landspartiet Svenska Samer
- Siri Persson, administrativ handläggare på Sametinget
- Jan Rannerud, Skogssamerna/Vuovdega
- Julia Raue, rådgivare till FN:s specialrapportör för sanning, rättvisa, ersättning och garantier för icke-upprepning, Pablo De Greiff
- Paulette Regan, historiker och redaktör för slutrapporten från sannings- och försoningskommissionen i Kanada samt senior rådgivare vid det nationella centret för sanning och försoning
- Peter Rodhe, Same Ätnam

- David Sjögren, filosofie doktor i historia och lektor i pedagogik vid Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier vid Uppsala universitet
- Lennart Stenman, Samiska rättsförbundet
- Lovisa Strömberg, ställföreträdande Diskrimineringsombudsman
- Isak Utsi, Sáminuorra
- Lars-Miguel Utsi, Guovssonásti
- Laila Susanne Vars, jurist och föreståndare på Gáldu – Resurscenter för urfolks rättigheter i Kautokeino i Norge
- Simon Wetterlund, Samerna/SÁMIT och Organisationen Samerna
- Åsa Össbo, filosofie doktor i historia och forskningssamordnare på Vaartoe

Välkomsttal, introduktion och inledningsanföranden

Välkomsttal

Håkan Jonsson

Håkan Jonsson inledde med att välkomna samtliga deltagare och särskilt de utländska gästerna. Han uttryckte att han är glad att deltagarna kan träffas här för att delge varandra kunskap och utbyta information om erfarenheter av arbeten med och i sanningskommissioner och det känns särskilt viktigt med tanke på de övergrepp och den diskriminering som skett i världen. Håkan Jonsson fortsatte sedan sitt välkomsttal och framförde i huvudsak följande.

Förhoppningsvis ska detta möte bidra till kunskap om möjligheterna för en sanningskommission. Frågan om en sanningskommission i Sverige är inte ny utan det har tagits flera samiska initiativ tidigare, bland annat från samiska organisationer.

Vid Sametingets plenum i Åre 2014 beslutade Sametinget att verka för inrättandet av en oberoende sanningskommission rörande den diskriminering och de övergrepp samer utsatts för historiskt och i dag. Vid tiden för Sametingets beslut höll Sverige på att upprätta en vitbok om de övergrepp som skett mot romer. Romernas egna organisationer hade också krävt en sanningskommission, men istället valde staten att genomföra ett eget arbete som ledde till en vitbok. Med facit i hand kan man konstatera att den inte i tillräcklig hög grad resulterat i åtgärder eller i ersättning för de övergrepp som romer utsatts för. En vitbok räcker med andra ord inte i något avseende.

Målsättningen med Sametingets beslut var att Sverige skulle göra upp med det förflutna. Marker har konfiskerats, samer har tvångskristnats, gravar har skändats, samer har avrättats, samiska mänskliga kvarlevor och heliga föremål beslagtogs, samer har blivit skullmätta och fotograferade nakna i syfte att visa på en underlägsen ras. Byggnader som ägs av samer utanför renskötseln har bränts eller flyttats. Sverige kritiserar andra staters agerande, men är i många fall inte bättre.

Enligt 1734 års lag hade samerna rätt till jakt och fiske enligt urminnes hävd. Den rätten har aldrig upphört. Den svenska staten har stegvis konfiskerat samisk egendom, ofta med pennan som vapen. Än i dag exploateras och konfiskeras marker till förfång för bland annat jakt, fiske, renskötsel och samiskt gårdsbruk. Pågående exploatering i de samiska områdena är brott mot de mänskliga rättigheterna och mot samers rätt att som urfolk bestämma över kultur och marker. Sverige måste leva upp till internationell urfolkrätt. Samer förväntar sig att svenska staten ska förstå att de krav Sverige ställer på andra länder i världen också innebär att man måste erkänna sitt diskriminerande förhållningssätt till det egna urfolket.

Naturresurserna är i dag satta under hård press och därmed åsidosätts även samiska intressen och rättigheter. Många samebyar är så pressade av

exploateringar, klimatförändringar och högt rovdjurstryck att det i hög grad påverkar renskötarfamiljernas psykiska hälsa och framtidstro. Samiska kvinnor har diskriminerats i rennäringslagstiftningen. Samer utanför samebyarna är osynliggjorda i svensk lagstiftning och har inga möjligheter att nyttja sin urgamla rätt till markerna, jakt och fiske med mera.

Det saknas nationella etiska riktlinjer för gruvbolag, skogsbolag, vindkraftsbolag och andra exploatörer som innebär att särskild hänsyn ska tas till urfolket samerna.

De samiska språken delar sin historia med andra koloniserade urfolksspråk i världen. De har förtryckts och marginaliserats genom skolväsendet och räknas som hotade språk i starkt behov av revitalisering. Samiska barns möjligheter till modersmålsundervisning i samiska är begränsade och påverkas av var barnet bor. Arbetet med en nordisk samekonvention går sakta.

Det finns många fler exempel och många berättelser från samer som ännu inte blivit dokumenterade. Och även om samer vet, så är det mer regel än undantag att svenskar inte känner till samers historia och kultur. Det gäller även svenska politiker. Det här är en av anledningarna till att det är svårt att få politiskt gehör för frågor som rör samers rättigheter som urfolk. En sanningskommission skulle kunna vara en möjlig väg framåt för att åstadkomma varaktig förändring.

Det vi ska prata om de här dagarna är om det finns förutsättningar att ställa krav på svenska staten att etablera en oberoende sanningskommission. Vilka ska arbeta med den, hur ska alla samer på gräsrotsnivå nås, hur ska den finansieras, vilken roll har den svenska staten och vilket mandat ska en sådan kommission ha för att kunna arbeta framgångsrikt? Den här typen av frågor skulle vara intressanta att få belysta och diskutera innan ett eventuellt inrättande av en sanningskommission. Det finns många fler frågor och det är dessa som vi alla som har samlats här kan hjälpas åt att lyfta och diskutera.

Sverige behöver lyfta upp sin mörka historia i ljuset. Övergreppen och berättelserna kan inte sopas under mattan längre. En oberoende sanningskommission skulle kunna sammanställa och beskriva den svenska statens diskriminering av och övergrepp mot samer och kränkningar av samers mänskliga rättigheter. En sanningskommission skulle också kunna ge rekommendationer och förslag på åtgärder så att arbetet får konsekvenser för Sveriges samepolitik.

En sanningskommission måste ha ett starkt mandat och ett stort förtroende. Den förutsätter en politisk vilja, både från svenskt och samiskt håll. Den måste röra sig i samhället och rapportera offentligt. Det måste finnas en koppling till kompensatoriska och/eller framtidsytande åtgärder.

Ett viktigt syfte med rundabordssamtalet är att inhämta erfarenheter från andra länder och andra sanningskommissioners arbete. Ett annat att mycket viktigt syfte är att få ta del av synpunkter och tankar från alla som samlats här i dag. Rundabordssamtalet ska vara ett av flera verktyg för att skapa ett tillvägagångssätt som passar samiska förhållanden. Det är viktigt att

understryka att det arbete som nu sker är inte en sanningskommission, utan ett förarbete för en eventuell etablering av en sådan.

Håkan Jonsson avslutar sitt välkomsttal med att önska alla lycka till i detta arbete och i de samtal som kommer att föras i dag och i morgon och han hoppas att vi i slutet av dessa dagar har en tydligare bild av hur vi ska gå vidare. Arbetet har bara börjat.

Patrik Lantto

Patrik Lantto inledde med att hälsa alla välkomna och påpekade att deltagarna befinner sig på marker som har använts av samer och att campus vid Umeå universitet är byggt på renbetesland. Patrik Lantto fortsatte sedan sitt välkomsttal och framförde i huvudsak följande.

Frågan om en sanningskommission är ett viktigt ämne och rundabordssamtalet är en möjlighet att få kunskap och information från sanningskommissioner och om vad dessa har bidragit till.

När det kommer till den politiska situationen i Sverige vad gäller samer har mycket lite förbättrats. Jag är professor i historia och har arbetat i 20 år med samiska frågor och jag har under dessa år fått klart för mig att mycket av den samiska historien inte är skriven.

Svenska folket är ovetande om relationerna mellan samer och svenskar i dag och genom historien. Historien är för många fortfarande oklar och måste medvetandegöras. Utan kunskap om historien går det inte att skapa sig en tydlig bild av situationen och det är inte heller möjligt att ta bra beslut om man inte har tillräckliga och korrekta underlag.

Patrik Lantto avslutar sitt välkomsttal med att uttrycka en förhoppning om att dessa dagar blir givande och understryker att det långsiktiga målet inte är en sanningskommission i sig utan att relationerna mellan samer och svenskar ska bli bättre.

Agneta Broberg

Agneta Broberg inledde med att hälsa alla välkomna och uttryckte att hon var hedrad av att delta i och kunna facilitera detta rundabordssamtal. Agneta Broberg fortsatte sedan sitt välkomsttal och framförde i huvudsak följande.

DO:s uppgift är att motverka diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter utifrån sju diskrimineringsgrunder. DO och tidigare ombudsmän har varit engagerade i arbetet med att motverka diskriminering av samer och i arbetet för att bidra till en förändring och för DO är det ett långsiktigt arbete och åtagande.

FN, samiska organisationer och representanter, Sametinget och DO har återkommande påtalat behovet av en politik och lagstiftning som på allvar tar sin utgångspunkt i samers rättigheter som urfolk. Det finns ett behov av ett rättighetsbaserat tillvägagångssätt och ett diskrimineringsperspektiv på hur

Sverige hanterar samers situation och DO har uppmanat regeringen att initiera en politik som grundar sig på urfolksdeklarationen och ILO-konventionen 169. Det är väsentligt att urfolksrätten, till skillnad från i dag, blir vägledande för alla åtgärder som vidtas och som rör det samiska folket.

En förändring kräver emellertid också att Sverige kommer till rätta med de historiska oförrätter och övergrepp som det samiska folket utsatts för och alltjämt påverkas av. Den svenska regeringen måste ta politiskt ansvar för historien och situationen i dag. Det är uppenbart att historien är sammanflätad med den nuvarande situation och med diskriminering av samer i dag.

Samer har under lång tid uttryckt behov av och ställt krav på en oberoende sanningskommission med uppgift att undersöka och belysa tidigare övergrepp begångna av bland annat stat och myndigheter. DO stödjer krav i denna riktning och betonar vikten av att belysa historien om koloniseringen av Sápmi.

Enligt en överenskommelse mellan Sametinget och DO i juni 2015 beslutade myndigheterna att gemensamt verka för inrättandet av en oberoende sanningskommission om historiska övergrepp på samer i Sverige. Detta rundabordssamtal är ett steg i det gemensamma arbetet och tanken är att samtalen under dessa dagar ska bidra till att skapa en grund för samer att eventuellt gå vidare och kunna ställa relevanta krav på den svenska staten att inrätta en sanningskommission.

Agneta Broberg avslutar sitt välkomsttal med att konstatera att all den erfarenhet och kunskap om sanningskommissioner som finns samlad runt detta bord kommer att tillsammans med all erfarenhet och kunskap om den samiska situationen och historien i Sverige ge ett mycket intressant och givande samtal. Hon önskar alla deltagare lysande, stimulerande och framgångsrika dagar av kunskapsdelning och diskussion.

Introduktion

Samtliga deltagare vid rundabordssamtalet presenterade sig och sitt eller sin organisations arbete.

Inledningsanföranden

Laila Susanne Vars och Patrik Lantto höll var sitt inledningsanförande i syfte att ge alla deltagarna möjlighet att få en övergripande bild av samers historia, situation i dag och samers arbete för tillgång till mänskliga rättigheter. Julia Raue höll därefter ett inledningsanförande som syftade till att belysa sanningskommission som arbetssätt utifrån ett internationellt- och FN-perspektiv.

Laila Susanne Vars talade om samer som urfolk i Sápmi och om situationen vad gäller brister i samers tillgång till mänskliga rättigheter i dag samt hur samer i de nordiska länderna under lång tid arbetat för sin rätt till självbestämmande och för erkännandet och säkerställandet av samers rättigheter som urfolk.

Patrik Lantto gav i sitt anförande en övergripande bild av relationen mellan samer och svenska staten under de senaste 500 åren. Med utgångspunkt i historisk forskning beskrev han utvecklingen och centrala händelser och hur situationen i Sverige har präglats av kolonisering, diskriminering och övergrepp mot samer.

Julia Raues anförande fokuserade på sanningskommissioners roll i arbetet med att säkerställa mänskliga rättigheter. Julia Raue framhöll att:

- Sanningskommissioner ofta har etablerats under eller i anslutning till pågående krig eller konflikter. Sverige, som från ett internationellt perspektiv framstår som ett ”perfekt” land, har en situation som är väldigt olik den i de länder där sanningskommissioner hittills etablerats och där det råder konflikt eller krig. Det kan dock finnas likheter mellan situationen i dessa länder och situationen i Sverige när det kommer till hur Sverige behandlat och behandlar samer. En sanningskommission i Sverige skulle kunna bli ett bra och vägledande exempel på hur mer etablerade demokratier kan arbeta med att göra upp med historiska kränkningar och säkerställa mänskliga rättigheter.
- Ett bra grundarbete är avgörande och det är viktigt att inte stressa i arbetsprocessen. Konsultationer med berörda inför inrättandet är avgörande. Ett urfolk är ofta fragmenterat av kolonisation och diskriminering och det är viktigt att så många som möjligt konsulteras redan innan en sanningskommission sätter igång. Konsultationer kan genomföras av ett fristående ”oberoende” organ, till exempel en internationell aktör som FN eller en av FN:s specialrapportörer, av civilsamhället som exempelvis varit fallet på Sri Lanka eller av staten. En erfarenhet är att det oftast inte blir så lyckat och effektivt om det är staten. Konsultationer kan även ske över nationsgränser. Det är viktigt att kvinnors och barn och ungdomars erfarenheter och synpunkter synliggörs. Konsultationerna bör inte heller begränsas till att endast innefatta de utsatta, till exempel endast samer.
- En sanningskommission är ett unikt forum där enskilda, och ett folk, får delge andra sin berättelse och syn på historien. Övergrepp kan aldrig göras ogjorda men de kan belysas. Offren vet oftast bäst vad det är som saknas i strukturerna.
- En sanningskommission kan bli en nystart. Det är dock viktigt att en kommission får den makt den behöver för att kunna åstadkomma något. Det är viktigt att mandatet blir tydligt eftersom en kommissions makt är direkt avhängig mandatets utformning. Det gäller att veta vad man vill att kommissionen ska åstadkomma och vilken tidsperiod och vilket område den ska belysa så att förväntningar på kommissionen är rimliga och så att slutrapporten med rekommendationer blir bra.

Tema 1 – Inrättande och mandat

Inledning

Rundabordssamtalets första tema fokuserade på inrättandet av sanningskommissioner och utformningen av deras mandat. Moderator för samtalet under tema 1 var Lovisa Strömberg som introducerade temat genom att i huvudsak framföra följande.

Det första temat handlar om inrättandet av sanningskommissioner och utformningen av deras mandat. Fokus kommer att ligga på de initiativ och processer, såväl politiska som juridiska, som lett fram till beslut om att inrätta sanningskommissioner i olika länder. Frågor att diskutera kan vara hur urfolk eller minoriteter har arbetat för inrättandet av sanningskommissioner och hur de olika processerna bakom staters eller andra aktörers beslut om att inrätta sanningskommissioner sett ut i olika länder. Diskussionerna under tema 1 syftar också till att belysa hur legitimiteten och förtroendet för en sanningskommission påverkas av hur mandatet formulerats och hur olika kommissioners oberoende ställning säkrats. Syftet är också att fånga erfarenheter av olika organisatoriska och finansiella strukturer som funnits i olika länder samt hur kommissioner och kommissionärer har utsetts och hur tidsramar och den ekonomiska situationen har påverkat kommissioners arbete. Även frågor som handlar om beslut rörande vilken tidsperiod och vilka samhällsområden som har undersökts av olika sanningskommissioner samt hur dessa beslut och begränsningar har gjorts och av vem eller vilka är intressanta frågor att få belysta i diskussionen under detta tema.

Det har inte förekommit någon utredning eller annat initiativ i Sverige som handlar om samers situation och historia i Sverige och som kan sägas uppfylla en internationell standard för hur en oberoende sanningskommission bör se ut. Svenska regeringar har till exempel under de senaste 30 åren initierat mer än 30 officiella utredningar om olika aspekter av samers situation, till exempel rörande de samiska språken, eventuell ratificering av ILO 169, samiska markrättigheter, renskötselrätten, jakt och fiske, samisk kultur och så vidare. Men sällan har utredningarna haft en rättighetsbaserad utgångspunkt. De har ofta följts av samisk kritik och begränsade förbättringar för det samiska folket.

Med tanke på detta kan idén om en sanningskommission i Sverige verka som något av en anomali, särskilt i förhållande till de svenska politiska och rättsliga systemen och det svenska kommittéväsendet. En sanningskommissions uppbyggnad och mandat måste därför skapas så att den inte blir en alltför udda fågel i en svensk kontext samtidigt som den måste leva upp till internationell standard när det kommer till exempelvis oberoende.

Anförande av Eduardo Gonzalez

Eduardo Gonzalez höll ett anförande under tema 1 som handlade om sanningskommissioners inrättande och mandat. Eduardo Gonzalez är sociolog och arbetar som konsult och expert i frågor som rör sanningskommissioner och övergångsrättvisa. Han har bidragit med praktiskt och strategiskt stöd åt sanningskommissioner och liknande initiativ i ett tjugotal länder, däribland i Östtimor, Marocko, Liberia, Kanada och på Balkan. Han var ansvarig för de offentliga utfrågningarna och vittnesskydd vid en peruanska sannings- och försoningskommissionen. Nedan följer en sammanställning av vad Eduardo Gonzalez i huvudsak anförde.

Hittills har det genomförts ungefär 40 sanningskommissioner i världen. Det finns således kunskap för att jämföra olika erfarenheter från olika sanningskommissioner. De sanningskommissioner som genomförts har berört frågor om övergrepp på urfolk, men då i första hand som del i utredandet av övergrepp på en hel befolkning i till exempel länder som Guatemala och Peru. Det här har inneburit att dessa kommissioner inte tagit sin utgångspunkt i eller lagt upp sitt arbete utifrån urfolkens erfarenheter och situation. Sannings- och försoningskommissionen i Kanada¹ innebar en förändring eftersom den upprättades som en del av en rättslig uppgörelse som drivits fram av urfolk² i Kanada. Sannings- och försoningskommissionen i Kanada är den första sanningskommissionen med särskilt fokus på kränkningar av urfolks mänskliga rättigheter och den tillämpade arbetssätt som innebar ständiga konsultationer med urfolkens institutioner, organisationer och överlevande.

Efter sanningskommissionens arbete i Kanada har flera olika processer påbörjats i olika delar av världen för att undersöka relevansen av sanningskommission som arbetssätt för att bidra till upprättelse för olika urfolk. En avgörande fråga som skiljer en mer traditionell sanningskommission från en som fokuserar på urfolks situation är skillnaderna i mandat. Mandatet är också det viktigaste verktyget som en sanningskommission har i sitt arbete.

Det är viktigt att på ett tidigt stadie diskutera frågor som rör en eventuell sanningskommissions mandat och uppdrag bland de som kan komma att vara direkt berörda av kommissionens arbete. Det krävs ett omfattande förarbete för att kunna etablera en relevant och legitim sanningskommission och en viktig del är att genomföra konsultationer med de som kan komma att beröras av en kommissions arbete för att komma fram till principer och specifika mål som bör vara vägledande för arbetsprocessen att inrätta en sanningskommission.

Mandatets olika delar

De olika delarna i en sanningskommissions mandat kan sägas svara på frågor om kommissionens målsättning, avgränsningar och befogenheter, det vill säga:

¹ The Truth and Reconciliation Commission of Canada (TRC)

² Canadian First Nations

- Varför behövs en sanningskommission?
- Vad ska sanningskommissionen undersöka?
- Hur ska sanningskommissionen genomföra uppdraget?

Varför behövs en sanningskommission?

En central del i en sanningskommissions uppdrag och mandat handlar om att slå fast varför kommissionen inrättas. Det handlar om att ringa in och ge en förklaring till varför kommissionen är önskvärd, vilka samhällsproblem den ska försöka komma till rätta med och specificera de mål som kommissionen förväntas uppnå samt de aktiviteter den ska genomföra för att nå dessa mål. Oftast klargörs detta inledningsvis i kommissionens uppdrag och mandat.

I kommissionens uppdrag och mandat avhandlas också vanligtvis frågor om behovet av en kommission och där ges ofta en önskad bild av kommissionens arbete. Ofta berörs också de historiska oförrätter som behöver åtgärdas och vanligtvis finns även referenser till de normer, ofta konstitutionella och universella ideal, som ska präglade kommissionens arbete. Om kommissionen rör urfolk är det naturligt att i det här avsnittet till exempel hänvisa till FN:s urfolksdeklaration.

Målen för en sanningskommission, även om de kan uttryckas på olika sätt, kan vanligtvis delas in i tre huvudsakliga områden:

- Fastställa sanningen om vissa omtvistade händelser, inklusive allvarliga brott, och ge en beskrivning av dessa händelser utifrån olika discipliner och perspektiv. Det handlar också om att försöka identifiera ansvariga aktörer och orsaker och sätta händelserna i sitt rätta sammanhang samt bedöma deras konsekvenser.
- Tillhandahålla sätt för de som utsatts för övergrepp att få upprättelse, att återställa deras rätt till sanning, gottgörelse och rättvisa och att erkänna deras behov av psykosocialt stöd och samhällelig solidaritet.
- Främja samhällsförändringar för att förhindra en upprepning av övergrepp genom att staten tar fram och genomför särskilda handlingsprogram och genom att främja genomgripande förändringar vad gäller fördomar och förhållningssätt i samhället.

För att nå dessa mål ska en sanningskommission ha mandat att använda alla nödvändiga arbetssätt. Vanligtvis förväntas sanningskommissioner att:

- Ta emot och sammanställa muntliga uppgifter och vittnesmål samt insamla information från arkiv och andra källor.
- Genomföra undersökningar om specifika händelser och genomföra tvärvetenskaplig forskning om skeenden, övergrepp och politiska strategier genom historien.
- Genomföra åtgärder som skyddar offer och vittnens integritet och välbefinnande.
- Genomföra kommunikationsaktiviteter för allmänheten, såsom offentliga utfrågningar, utbildningsinsatser, konsultationer och dialog med allmänheten etcetera.

- Bidra till att andra än kommissionen genomför åtgärder för rättvisa och försoning som till exempel politiska reformer, institutionella reformer, rättsliga prövningar och annat.
- Ta fram och avge en rapport om kommissionens resultat och rekommendationer till regering/parlament, myndigheter och allmänheten.

Vad ska sanningskommissionen undersöka?

Sanningskommissioner etableras för att utreda övergrepp. Övergrepp har ofta definierats som kränkningar av rättigheter som återfinns i internationella människorättskonventioner och av internationell humanitär rätt, men har beskrivits på olika sätt i olika kommissioner och anpassats utifrån den kontext det har handlat om.

En sanningskommissions fokus måste ligga på frågor som ett givet samhälle anser som viktigt med tanke på de specifika historiska problem som det vill ta itu med. Typiskt sett har sanningskommissioners fokus varit kränkningar av mänskliga rättigheter som skett under perioder av auktoritära regimer eller väpnade konflikter. De tidiga sanningskommissionerna, som etablerades i Latinamerika, fokuserade på en handfull överträdelser som ansågs särskilt allvarliga, såsom till exempel bortförda och försvunna personer. Med tiden har dock sanningskommission som arbetssätt utvecklats, och i och med att nya förespråkare har upptäckt sanningskommissioners potential, har fokus för kommissionerna utökats såväl tematiskt som till att också innefatta fler former av övergrepp och andra handlingar som normalt omfattas av nationell lagstiftning, som till exempel korruption.

När sanningskommissioner blev mer vanliga, och i takt med att internationell praxis och normer utvecklades, har kommissionerna blivit alltmer knutna till de mänskliga rättigheterna. Utvecklingen har lett till att sanningskommissioner i dag också har fokus på andra grova brott mot mänskliga rättigheter, så som till exempel kränkningar av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Framväxten av sanningskommissioner som arbetssätt och utvecklingen av internationella människorättsnormer har också bidragit till att sanningskommissioner även har innefattat jämställdhetsperspektiv, barnperspektiv och urfolks rättigheter.

Det är viktigt att sanningskommissioners mandat är så tydligt som möjligt när det kommer till:

- **Undersökningens materiella omfattning**, det vill säga vilka skeenden och handlingar som ska undersökas. Kommissioner bör i mandatet ges en tydlig lista över vilka skeenden och handlingar som avses och grundläggande definitioner av centrala begrepp. Ofta har kommissioner fokuserat på grova brott mot de mänskliga rättigheterna som enskilda personer utsatts för, men en kommission med fokus på urfolks rättigheter kommer troligtvis att innefatta även kränkningar av rättigheter som också är kollektiva, såsom rätten till självbestämmande, markrättigheter och kulturella rättigheter.
- **Undersökningens tidsmässiga avgränsning**, det vill säga vilken historisk period som kommissionen ska fokusera på. Sanningskommissioner har

typiskt sätt undersökt nutidshistoria, exempelvis en period av väpnad konflikt eller auktoritärt styre. I några fall har kommissioner undersökt en längre tidsperiod i syfte att identifiera de bakomliggande orsakerna till konflikten eller styret. En kommission som undersöker övergrepp av urfolks rättigheter kommer sannolikt att ha ett längre tidsperspektiv för att fånga upplevelser och minnen från de som har erfarit övergrepp och marginalisering.

- **Undersökningens avgränsningar vad gäller aktörer.** Kommissioner kan finna att övergrepp begåtts av personer och institutioner som är statliga eller inte. Mandatet bör därför klargöra huruvida kommissionen är begränsad att endast undersöka övergrepp begångna av vissa aktörer. När det kommer till urfolk kan de som genomfört politiken och begått övergrepp vara individer som agerat i egenskap av representanter för staten eller andra organisationer.
- **Undersökningens territoriella avgränsning.** Kommissioner förutsätts i regel undersöka skeenden och händelser som ägt rum inom en stats territorium. I flera fall har dock konflikter och händelser involverat mer än en stats territorium eller aktörer från flera länder. När det kommer till urfolk kan flera stater beröras.

Sanningskommissioner undersöker ofta övergrepp och diskriminering, men en sådan beskrivning är aldrig fullständig utan att det motstånd som funnits hos de som varit utsatta för övergreppen också beskrivs. Det här är särskilt viktigt att uppmärksamma när det kommer till urfolk och några sanningskommissioner har poängterat vikten av att också beskriva och hedra motståndets historia.

Hur ska sanningskommissionen genomföra uppdraget?

En sanningskommissions mandat bör också innefatta svar på frågor rörande kommissionens organisation och de resurser som kommissionen kommer att behöva för att genomföra sitt arbete.

Vem ska leda kommissionen?

Kommissionens mandat måste bestämma tillvägagångssättet för tillsättandet av de kommissionsledamöter som ska företräda kommissionen och som också är de som har ansvaret för att leda kommissionens forskningsinsatser och rapportering. Det spelar ingen roll hur väl uppdrag och mandat formulerats om kommissionen inte har ett gott ledarskap.

Några kommissioner har letts av högt ansedda karismatiska personer som utsetts för sina insatser som människorättsförsvarare, religiösa ledare eller som intellektuella förebilder. Andra har letts av kommissionärer som utsetts utifrån en strävan att skapa representativitet i kommissionen. Säkerställandet av båda dessa värden är förmodligen lika viktiga.

Att utse kommissionärer är en svår uppgift som kräver noggranna överväganden rörande olika kandidater. De flesta kommissioners kommissionärer har utsetts av regeringar i slutna processer. Några utnämningar av kommissionärer har varit resultatet av en konsultationsprocess där det varit

möjligt att föreslå kandidater och i vissa fall har det till och med funnits möjlighet till utfrågning av föreslagna kommissionärer.

Vilka befogenheter ska kommissionen ha?

Sanningskommissioner behöver ha tillgång till information och uppgifter från bland annat individer, minoritetsgrupper, myndigheter och institutioner. Det kan handla om information och uppgifter i arkiv i form av handlingar som domstolsprotokoll, skolregister, polisdokumentation med mera. Det kan också handla om oral historia och personliga vittnesmål. Kommissionens mandat behöver säkerställa att kommissionen ges tillgång till sådan information och uppgifter.

Det är vanligt att sanningskommissioner i sitt uppdrag och mandat ges möjlighet att:

- Inkalla personer och företrädare för myndigheter och institutioner till kommissionen för att kommission ska kunna inhämta information och uppgifter.
- Genomföra inspektioner på platser som är av intresse för utredningen, såsom förvar eller institutioner, platser där övergrepp förmodats ha ägt rum eller där mänskliga kvarlevor kan finnas.
- Garantera säkerheten för offer och vittnen som deltar i processen.

Hur ska kommissionen och dess personal skyddas?

Kommissionärerna, och kommissionens personal, behöver skyddas från hot och våld som kan uppstå på grund av deras deltagande i utredningsarbetet. Kommissionärerna ska inte vara civil- eller straffrättsligt ansvariga för kommissionens resultat och rekommendationer.

Hur kan en korrekt arbetsprocess garanteras?

Även om en sanningskommission inte är ett rättslig förfarande, bör den arbeta utifrån de grundläggande principerna om ett opartiskt och rättvist förfarande. Det är viktigt att kommissionen fastställer vilka beviskrav som kommer att gälla och att den sedan tillämpar dessa på ett konsekvent sätt. Kommissionen bör också bereda de individer, myndigheter eller institutioner, som den avser att göra negativa uttalanden om, en möjlighet att kommentera den information och de uppgifter som kommissionen presenterar.

Vilka resurser ska kommissionen ha?

En sanningskommissions uppdrag och mandat bör också innehålla regeringens eller parlamentets åtagande att finansiera kommissionen och det bör formuleras på ett sätt som gör att kommissionens integritet och oberoende inte påverkas. Kommissionens uppdrag och mandat kan också, om det bedöms lämpligt, ge kommissionen möjlighet att söka egna medel genom nationellt eller internationellt samarbete.

Olika typer av kommissioner

Det finns i huvudsak två olika sätt på vilka sanningskommissioner har inrättats, genom regeringsbeslut eller genom lagstiftning. Det finns också exempel på

kommissioner som tillkommit på andra sätt, till exempel sannings- och försoningskommissionen i Kanada.

Många sanningskommissioner, i synnerhet de tidiga kommissionerna som inrättades i stater med presidentialism som statsskick, har tillkommit genom ett verkställande dekret. Detta är förmodligen den snabbaste etableringsformen som brukar återspegla en avsikt att agera snabbt i samband med förändringar i det politiska systemet. Ett exempel är fallet med den argentinska kommissionen om tvångsförsvinnanden³, som bildades under den första månaden av Raul Alfonsíns presidentskap efter militärjuntan 1976–1983. En fördel med denna form av etablering är att den möjliggör för kommissionen att snabbt påbörja sitt arbete. Det finns också nackdelar med den här etableringsformen. Ett verkställande dekret utfärdat av en president kan, i vissa länder, innebära att kommission får mindre befogenheter än om kommissionen inrättas av parlamentet. Ett snabbt inrättande kan också innebära att tiden för att genomföra konsultationer och samråd med berörda har varit alltför begränsad.

De flesta beslut om att inrätta sanningskommissioner har fattats av en parlamentarisk församling. Fördelen med detta är att det möjliggör en mer omfattande politisk debatt och förankring samt konsultationer i såväl samhället i stort som bland direkt berörda. Denna etableringsform kan på så sätt leda till ökad legitimitet för kommissionen. Sannings- och försoningskommissionen i Sydafrika inrättades genom lagstiftning. En nackdel med ett sådant förfarande är att det kan vara tidskrävande och därigenom i större utsträckning påverkas av politiska förändringar och förändringar i den politiska agendan eller prioriteringar samt av att frågan om sanningssökandet underordnas förhandlingar mellan politiska partier.

Det finns också några kommissioner som tillkommit på andra sätt. Några har varit direkta resultat av politiska överenskommelser mellan parterna i en fredsförhandling. Den historiska kommissionen i Guatemala⁴ kom till på detta sätt och var ett direkt resultat av det fredsavtal som undertecknades i Oslo 1996 av Guatemalas regering och gerillan i Guatemala⁵.

Sannings- och försoningskommissionen i Kanada, som inrättades för att undersöka tvångsassimilering av urfolksbarn, tillkom på ett unikt sätt, som en följd av ett rättsligt beslut. Överlevande från de kanadensiska internatskolorna för urfolksbarn⁶ hade under en längre tid stämt den kanadensiska staten och de kyrkor som drev skolorna. Antalet rättegångar blev fler och fler och i och med urfolksorganisationernas involvering ökade de ännu mer i antal.⁷ Den kanadensiska staten, som stod inför svårigheten att hantera det växande antalet

³ Comisión nacional sobre personas desaparecidas (CONADEP)

⁴ Guatemala's Commission for Historical Clarification - La Comisión para el Esclarecimiento Histórico (CEH)

⁵ Unión Revolucionaria Nacional Guatemalteca (URNG)

⁶ Indian residential school

⁷ Till exempel Assembly of First Nations (AFN).

rättegångar, blev tvungna att inleda ett rättsligt förfarande i form av förhandlingar mellan Assembly of First Nations, den kanadensiska staten och kyrkorna. Som en följd av förhandlingarna, och under överinseende av rättsväsendet, enades parterna om skadestånd på flera miljarder dollar till de cirka 60 000 överlevande. Efter krav från Assembly of First Nations innehöll förlikningsavtalet dessutom ett avsnitt som slog fast att det skulle inrättas en sanningskommission som skulle ge överlevande möjlighet att berätta sin historia.

Det finns inget sätt som är det bästa sättet att inrätta en sanningskommission, men det finns olika idéer och skolor om hur detta kan göras. Varje samhälle måste hitta sin egen väg att på bästa sätt finna den lämpligaste etableringsformen utifrån den specifika kontexten. Hänsyn behöver tas till det politiska läget, möjligheterna att föra en öppen och inkluderande dialog och en bedömning av hur en oberoende, effektiv och rättvis kommission bäst kan inrättas.

Eduardo Gonzalez avslutade sitt anförande med att konstatera att det inte finns ett färdigt recept för hur man inrättar en sanningskommission utan diskussionen om och arbetet med att etablera en sanningskommission om relationerna mellan den svenska staten och det samiska folket kan och bör vara en process som präglas av kreativitet, samråd och kollektiv vilja.

Rundabordssamtal

Under rundabordssamtalet som följde efter anförandet av Eduardo Gonzalez lyftes en rad frågor om sanningskommissioners inrättande och mandat. Diskussionen kan huvudsakligen sammanfattas genom följande punkter.

- **Sammansättningen av en sanningskommission är viktig.** Det är en fördel om kommissionärerna har bred legitimitet och högt förtroende i de samhällen de ska verka. En kommissionär måste både kunna representera kommissionen och kunna vägleda de forskare som ska arbeta åt kommission och medarbetarna i kommissionen. Det krävs således personer med stor erfarenhet och klokskap som både kan hantera politiska situationer och processer och respektfullt bemöta och ta del av individers tragedier och övergrepp. En alltför ensidigt sammansatt sanningskommission, det vill säga en kommission som till exempel endast består av politiker, samer eller historiker, har sämre förutsättningar att nå legitimitet och resultat.
- **Mandatets och uppdragets avgränsningar är viktiga.** Det finns för- och nackdelar med ett smalt respektive ett brett fokus i en sanningskommissions uppdrag och mandat. Om fokuset är brett så kan det innebära mer resurser, men det innebär också att fokuset kan försvinna, arbetet kan bli spretigt och uppdraget otydligt. Om fokuset är smalt finns det en risk att viktiga frågor och allvarliga övergrepp förbises, men det kan också innebära, så som det gjort i Kanada, att arbetsuppgiftens storlek blir hanterbar och att frågorna blir väl utredda och att resultatet därigenom kan leda vidare och bli en nyckel för att också öppna upp ytterligare utredningar inom andra samhällsområden och om andra övergrepp.

- **Avgörande att det finns en politisk vilja.** Det är nödvändigt att det tas ett politiskt beslut om en sanningskommission. Politiken måste ge makt åt kommission och garantera dess oberoende under hela arbetets gång. Kostnaden för en sanningskommission styrs av mandatet och påverkas både av tidsrymden för mandatet och av den eller de tematiska avgränsningarna. I exempelvis Österrike och Kanada anlätade kommissionen cirka hundra forskare under sitt arbete, vilket var ett sätt att säkerställa ett gediget arbete och resultatens oberoende, men det innebar naturligtvis också en betydande kostnad. Det finns en uppenbar risk att det inrättas en kommission på exempelvis fem personer som får ett uppdrag och arbetar på i fem år och sen kommer en slutrapport utan att någon egentligen vet hur och med vad kommissionen har arbetat. Därför är det viktigt att få upp och behålla frågan om en sanningskommission på den politiska dagordningen under en längre tid.
- **Gediget förankrings- och förarbete nödvändigt.** Det finns klara fördelar med att de som primärt berörs av en sanningskommissions arbete har en tydlig idé om hur de vill att ett mandat ska se ut innan slutgiltiga krav på en sanningskommission ställs. Det önskade mandatet bör innehålla så mycket som möjligt kring lämpliga teman, arbetsmetoder, syfte, förväntade mål, resultat och åtgärder. Det här kan innebära att samer måste vara beredda att förhandla, både inom det egna folket och vid framförandet av kravet på en sanningskommission.
- **Några måste börja berättandet om övergrepp.** I de länder där sanningskommissioner upprättats har det nästan alltid börjat med att några personer ”kommit ut” och delat sin historia med andra. Det är viktigt att ha en långsiktig strategi för arbetet med att verka för ett etablerande av en sanningskommission. Om det rör en minoritet eller ett urfolk är det viktigt att mobilisera i frågan och aktivt arbeta för inrättandet av en sanningskommission eftersom man oftast är osynlig i majoritetssamhället och en numerär minoritet.

Tema 2 – Arbetssätt

Inledning

Rundabordssamtalets andra tema fokuserade på sanningskommissioners arbetssätt. Moderator för samtalet under tema 2 var David Sjögren som introducerade temat genom att i huvudsak framföra följande.

Temat om sanningskommissioners arbetssätt syftar till att lyfta fram frågor som har att göra med hur sanningskommissionerna har närmat sig historiska skeenden och övergrepp genom vittnesmål, akademisk forskning och juridiskt arbete. Vittnesmål spelar en central roll i sanningskommissioners arbete och det skulle vara mycket värdefullt att ta del av erfarenheter från andra sanningskommissioner och liknande initiativ och hur de i praktiken har arbetat med vittnesmål i insamlandet av kunskap och som källa till forskning.

En annan fråga som hade varit intressant att diskutera är hur akademisk forskning har använts i kombination med, och i relation till, vittnesmål och juridiskt arbete. I det här sammanhanget är det också intressant att specifikt diskutera forskningsetik.

Olika sanningskommissioner har haft olika arbetsmetoder och relationerna mellan kommissionärerna, kommissionens personal och konsulter i form av bland annat forskare har skiljt sig åt. Det är därför intressant att ta del av erfarenheter om hur olika arbetssätt kan hjälpa och ibland försvåra arbetet.

Anförande av Gerhard Baumgartner

Gerhard Baumgartner höll ett anförande under tema 2 om erfarenheter från den österrikiska historikerkommissionens⁸ arbete och arbetssätt. Gerhard Baumgartner är historiker och var en av forskarna för den österrikiska historikerkommissionen samt är chef för dokumentationscentret för österrikiskt motstånd⁹. Nedan följer en sammanställning av vad Gerhard Baumgartner i huvudsak anförde.

Den österrikiska historikerkommissionen arbetade under åren 1998–2003 med frågor rörande egendom som konfiskerades under nazitiden i Österrike. Kommissionen anlitade 160 forskare i 47 olika projekt och resultaten från kommissionens arbete publicerades i 49 volymer.

Sanningskommissioner och deras rapporter kan inte i sig själva skapa rättvisa, men de kan tjäna som verktyg för att uppnå rättvisa och en sanningskommissions rapport kan tillhandahålla bevisning som underlag för rättsliga anspråk. En sanningskommissions arbetssätt måste emellertid se olika ut beroende på kontext. En urfolksskontext kan kräva andra arbetsmetoder än vad som annars använts i sanningskommissioner.

⁸ Österreichischen Historikerkommission

⁹ Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes

Mandat

Sanningskommissioners uppgift är inte att utforska sanningen och skriva om historien utan snarare – eller i synnerhet – ska en sanningskommissions rapport leverera bevisning som kan utgöra underlag för rättsliga argument som i sin tur kan leda till att rättvisa uppnås. Bevisens betydelse är beroende av forskningens kvalitet. Forskningens framgång eller misslyckande på denna punkt beror till stor del på kommissionens mandat. För att ge forskarna en tydlig ram att förhålla sig till behöver mandatet klargöra:

- Vad sanningskommissionen förväntas uppnå?
- Vilken typ av bevis som behövs för att uppnå kommissionens syfte?
- Vilka kommissionens uppdrag och avgränsningar är? Exempelvis vad gäller territorium, befolkning, tidsram och vilket eller vilka samhällsområden som ska undersökas.

I den österrikiska historikerkommissionen delades arbetet upp i olika specialrapporter som i sin tur bestod av flera mindre projekt. Om det finns många olika frågor att utreda så måste det också skrivas många olika rapporter. I Österrike var arbetet uppdelat i ett antal projekt och inom varje sådant projekt definierades centrala begrepp. Begreppsdefinitionerna är avgörande för forskningens resultat och bevisvärde. Ett exempel på en central, men inte självklar, definition från arbetet i den österrikiska historikerkommissionen är att de som förföljdes av nazityskland som "zigenare", oavsett medborgarskap, ansågs vara romer inom ramen för kommissionens arbete.

Källor

Kommissionärernas och forskarnas tillgång till källor är avgörande och det är viktigt att det i mandatet klargörs vilka källor och arkiv som ska vara tillgängliga. Är det endast statliga och kommunala arkiv som ska vara tillgängliga för kommissionen eller ska den även ha tillgång till kyrkors, företags eller privatpersoners arkiv och material. Erfarenheter från olika sanningskommissioner eller likande initiativ understryker vikten av att det kan finnas anledning att införa förbud mot förstörelse av källmaterial och att tillåta att kommissionen skapar säkerhetskopior.

Bevis

Vad som ska komma att gälla som bevisning behöver klargöras i mandatet. Ska det endast vara skriftligt material, eller muntliga vittnesmål och/eller även fotografiskt material? I den österrikiska kommissionen arbete visade det sig exempelvis att marginaliserade grupperns egendom sällan återfinns i de offentliga register som upprättats över bosättningar. Däremot fann forskarna i kommissionen i sitt arbete ett stort fotografiskt material som visade på olika bosättnings existens. När frågan om kompensation för förlorad egendom och nyttjanderätt skulle avgöras visade det sig att fotografiskt material inte ansågs räcka som bevisning för att individer haft egendom eller nyttjanderätt.

Metodologi

När olika kommissioners arbete kritiseras är en vanlig angreppspunkt metodologiska brister. Kritiker riktar ofta in sig på huruvida forskarna har valt att använda rätt metod eller den bästa metoden och om metoderna använts på rätt sätt. Kritiken kan handla om huruvida de som intervjuats utgör en representativ skara eller om personen som utförde intervjuerna var kompetent nog eller opartisk.

Utan en tydlig och väl beskriven metodologi har kommissioner svårt att uppnå trovärdighet. Det är viktigt att vara medveten om att olika akademiska discipliner har olika metodologiska standarder. Det är också viktigt att undersökningarna är så heltäckande som möjligt och beaktar samtliga tillgängliga källor och inte endast exempelvis förövarens beskrivning eller offrets berättelse. För en sanningskommission kommer en viktig källa vara oavsiktliga källor, det vill säga källor som samlats in av en annan anledning än den som studeras av kommissionen, exempelvis en reseskildring som bevis för en minoritets närvaro i ett visst område.

Procedur

Det är viktigt att dokumentera bevisinsamlingsprocessen och att dokumentera och eventuellt ta kopior på alla källor. Det är också viktigt att göra en omläsning av historiska källor och tidigare forskning och inte ta dessa material och slutsatser för givna.

Anförande av Wilton Littlechild

Wilton Littlechild höll ett anförande under tema 2 om erfarenheter från sannings- och försoningskommissionen i Kanada. Wilton Littlechild är jurist och var en av tre kommissionärer i kommissionen. Han är Cree¹⁰ chief och var en av eleverna i de tidigare kanadensiska internatskolorna för urfolksbarn och han har också varit ledamot i det kanadensiska parlamentet. Wilton Littlechild talade om erfarenheter från kommissionsarbetet i Kanada. Framförandet var också personligt och gripande vilket inte har varit möjligt att fånga i minnesanteckningarna. Nedan följer en sammanställning av vad Wilton Littlechild i huvudsak anförde.

Sannings- och försoningskommissionen i Kanada arbetade under åren 2009 till 2015 med övergrepp som skett inom ramen för de kanadensiska internatskolorna för urfolksbarn¹¹.

De kanadensiska internatskolorna för urfolksbarn var ett skolsystem som fanns i Kanada i mer än 120 år och som upphörde först 1996. Under åren gick över 150 000 barn i dessa skolor. Många återvände aldrig till sina hem. Skolorna saknade ofta tillräckliga ekonomiska medel och var som regel överfulla. Den

¹⁰ Ett av de största urfolken i Nordamerika.

¹¹ The Canadian Indian residential school system

kanadensiska staten och kyrkorna använde skolsystemet som ett verktyg för assimilering. Tusentals skolbarn fick lida fysiskt och utsattes för sexuella övergrepp. Barnen led av ensamhet och längtade hem till sina familjer. Övergreppen och barnens situation har satt djupa spår som än i dag påverkar tidigare skolbarn och deras familjer.

År 2009 inledde sannings- och försoningskommissionen i Kanada sitt arbete där en central del handlade om att höra överlevande, urfolkssamhällen och andra som berörts och berörs av internatskolorna. År 2015 presenterade kommissionen sin slutrapport och samtidigt inrättades ett nationellt center¹² som bland annat fick till uppgift att fungera som ett arkiv för de intervjuer, uttalanden, dokument och annat material som kommissionen samlade in.

Sannings- och försoningskommissionen i Kanada var ett resultat av en förlikning¹³ mellan den kanadensiska staten och över 80 000 individer som gått i de kanadensiska internatskolorna för urfolksbarn och som fortfarande var i livet. Förlikningen uppgick till 2 miljarder kanadensiska dollar. En stor del av summan gick till ekonomisk kompensation till de individer som gått i internatskolorna, men 60 miljoner kanadensiska dollar avsattes också till en sannings- och försoningskommission.

Kommissionen samlade in miljontals arkivdokument från stat och kyrkor, besökte 77 urfolkssamhällen och höll sju nationella evenemang. Kommissionen ägnade också 238 dagar åt att genomföra hearings där den fick in över 7 000 vittnesmål från tidigare internatskolebarn. Vittnesmålen togs upp såväl enskilt som vid gruppsamtal och offentligt. Vittnesmålen var inte bara muntliga berättelser utan gavs även i form av dans, sång, poesi, broderier och teater. Stor vikt lades vid att säkerställa och erbjuda dem som gav vittnesmålen psykologiskt stöd. Kommissionen arbetade också aktivt med urfolkens andliga symbolspråk som en trygghetsskapande och helande kraft för alla inblandade. Syftet var att undvika återtraumatisering av de drabbade och deras närstående.

Frågan om försoning identifierades som ett väsentligt inslag i kommissionens arbete. Försoning är en lång process som syftar till att läka relationer vilket kräver delad och gemensam sanning, ursäkter, åminnelse av det som skett och åtgärder mot skador som tidigare övergrepp orsakat. Tanken med försoningsarbetet var att skapa ett mer rättvist samhälle och minska de sociala och ekonomiska klyftorna. Försoning kräver åtgärder för att säkerställa urfolkens tillgång till utbildning, språk och kultur, hälsa och välfärd. Det är viktigt att försoningsarbetet blir ett arbete som omfattar alla kanadensare och att ansvaret delas för att det ska bli en process med ömsesidig respekt. Väsentliga delar i arbetet för försoning är politisk vilja, gemensamt ledarskap, förtroendeuppbyggnad, ansvarsskyldighet, öppenhet och satsningar på infrastruktur för kunskap och kunskapsspridning. Ramen för försoningsarbetet måste vara urfolkens rättigheter så som de bland annat uttrycks i FN: s

¹² National Center for Truth and Reconciliation

¹³ The Indian Residential Schools Settlement Agreement (IRSSA)

urfolksdeklaration, men också de konstitutionella rättigheter och fördragsrättigheter som urfolk har.

Rundabordssamtal

Under rundabordssamtalet som följde efter Gerhard Baumgartners och Wilton Littlechilds anföranden lyftes en rad frågor om sanningskommissioners arbetssätt. Diskussionen kan huvudsakligen sammanfattas genom följande punkter.

- **Muntlig historia är en viktig källa.** Ett problem kan dock vara att de som utsatts för övergrepp inte längre är i livet eller att de var barn när övergreppen skedde och att det kan ha varit för länge sedan. Metoden med strukturerade livshistoriska intervjuer med två intervjuare och videoupptagning har varit viktig i forskningen om förintelsen. Även om muntlig historia inte ges tyngd av alla kritiker så visar vittnesmål åtminstone på vad en särskild historisk händelse har fått för effekt på kort eller lång sikt. Muntlig historia är viktigt för att förstå hur de drabbade har upplevt, upplever och lever med historiska skeenden.
- **Centralt att frågan om vad som ska anses utgöra tillräcklig bevisning avgörs initialt, gärna redan i mandatet.** Ett av misstagen i den österrikiska historikerkommissionen var att frågan om olika källors bevisvärde inte var löst innan forskarnas arbete började. Det ledde till att källor som enligt forskningen visade på ett visst förhållande inte ansågs tillräckliga för att rättsligt avgöra ett händelseförlopp och att dessa källor därmed inte kunde utgöra grund för ekonomisk kompensation.
- **Tillgång till material avgörande.** Det är viktigt att hitta arbetssätt och regler som möjliggör och säkerställer fri tillgång till källor och material, såväl offentligt som privat, så att en sanningskommission återkommande kan ta del av och använda materialet. Det är också viktigt att kommissioner har möjlighet att kopiera material för att ha som säkerhetskopia. Det har visat sig att det är viktigt att göra det straffbart att förstöra material som kan vara av intresse för en sanningskommission.
- **Viktigt att forskarna delar källor och material med varandra.** Forskare kan vara vana att betrakta ett visst källmaterial som sitt eget, åtminstone tills det att forskningen publicerats, men i en sanningskommission är det viktigt att olika källor hela tiden delas mellan forskare från olika discipliner.
- **Säkerställ att det finns en skicklig administration.**
- **Viktigt att ingen hindras att tala.** I arbetet i sannings- och försoningskommissionen i Kanada var det viktigt att alla som ville fick möjlighet att lämna vittnesmål och ges möjlighet att göra detta utifrån sina egna förutsättningar och villkor. Bland annat därför var besöken i urfolkssamhällena viktiga. Det är viktigt att också ge röst åt kvinnor och barn.
- **Involvera urfolken/urfolket i det praktiska kommissionsarbetet.**

- **Viktigt att ingen lämnas ensam efter att ha delat med sig av sin historia.**
Att individer fråntagits och/eller förlorat sin identitet påverkar deras psykiska hälsa och självrespekt. En av utmaningarna för sannings- och försoningskommissionen i Kanada var att hantera frågor om psykisk ohälsa och ta hand om de som lämnat vittnesmål.

Tema 3 – Mål och resultat

Inledning

Rundabordssamtalets tredje tema fokuserade på sanningskommissioners mål och resultat. Moderator för samtalet under tema 3 var Josefine Skerk som introducerade temat genom att i huvudsak framföra följande.

Rundabordssamtalets tredje tema syftar till att lyfta fram frågor som har att göra med målen, resultaten och förväntningarna på långsiktiga effekter av en sanningskommissions arbete. En avgörande faktor för att avgöra om en sanningskommission är framgångsrik eller inte är om den kunskap som kommissionen utvecklat uppfattas vara en beskrivning av historiska skeenden som kan delas av både de som utsatts för övergreppen och av staten.

Sanningskommissioner har haft olika syften och mål utifrån de olika kontexter de varit verksamma inom. För att få en uppfattning om vilka resultat som kan förväntas av en sanningskommission ska det bli intressant att ta del av några exempel på vad olika sanningskommissioner och initiativ har bidragit till i olika sammanhang, särskilt i förhållande till förväntningar, syften och mål. Det är också intressant att försöka ringa in vad som inte kan förväntas uppnås genom att inrätta en sanningskommission. En viktig del av sanningskommissioners arbete har ofta varit att den kunskap om historien och historiska övergrepp som utvecklats av kommissionerna och som har publicerats och spridits också har använts som grund för olika åtgärder. Det har handlat om allt i från kompensatoriska åtgärder, åtgärder för att säkerställa att tidigare övergrepp inte ska upprepas, rättsliga processer eller andra åtgärder som syftar till att säkerställa tillgången till mänskliga rättigheter.

Anförande av Paulette Regan

Paulette Regan höll ett anförande under tema 3 som handlade om vad arbetet i sannings- och försoningskommissionen i Kanada hittills lett till i form av kunskap, arbeten och initiativ. Paulette Regan är historiker och var redaktör för kommissionens slutrapport. Hon är senior rådgivare vid det nationella centret för sanning och försoning¹⁴. Nedan följer en sammanställning av vad Paulette Regan i huvudsak anförde.

Syftet med sannings- och försoningskommissionen i Kanada var att synliggöra en för många i Kanada dold historia. Kommissionen slutförde sitt uppdrag 2015, men arbetet med att synliggöra resultaten och medvetandegöra beslutsfattare och allmänheten om denna historia kommer att fortsätta. Kommissionen lämnade 94 krav på åtgärder¹⁵. 42 av kraven handlade om åtgärder som syftade till att ta hand om arvet som internatskolesystemet skapat inom områden som barnomsorg, utbildning, språk och kultur, hälsa och inom

¹⁴ National Center for Truth and Reconciliation

¹⁵ Calls to action

rättssystemet. 52 av kraven fokuserade på försoning och relationen mellan urfolken och staten och handlar bland annat om urfolksrätt, ursäkten för det som skett, religion och andlighet, utbildning, det kollektiva minnet och historiemedvetandet.

Kommissionens krav på åtgärder genomsyras av fyra huvudsakliga tankar om att:

- Urfolk har rätt till självbestämmande och att urfolk har mänskliga rättigheter som måste säkerställas samt att urfolken i Kanada har konstitutionella rättigheter och rättigheter genom fördrag.
- Staten är ansvarig för att vidta åtgärder för den skada som tidigare övergrepp och oförrätter skapat.
- Ge stöd till urfolken i arbetet med att återta och revitalisera sina sätt att leva.
- Lägga en grund för en långsiktig försoning mellan urfolk och icke-urfolk i Kanada.

En sanningskommissions slutrapport är inte ett avslut, utan den är och bör betraktas som början på något förhoppningsvis mycket bättre. Sannings- och försoningskommissionen i Kanada utmanade den tidigare rådande kanadensiska historiska självbilden, som utgått från kolonistörens historieskrivning om nybyggarna. Den syftade till att skriva om historien så att den också inkluderar urfolkens röster, perspektiv och erfarenheter.

Kommissionen drog slutsatsen att det skett ett kulturellt folkmord på urfolken i Kanada genom att staten genom lagstiftning tillät att urfolksbarn fördes bort från sina familjer, sina marker och sin kultur. Kommissionen konstaterade att övergreppen begicks under en lång tid och att det kommer att ta lång tid att läka de sår övergreppen skapat. Internatskolesystemet har skadat sju generationer och det tar sju generationer att hela, men det innebär inte att staten kan vänta sju generationer med att genomföra åtgärder.

En långsiktig effekt av sannings- och försoningskommissionen i Kanada, i form av politisk förändring, som går att se redan i dag är inrättandet av ett nationellt center för sanning och försoning ¹⁶ som förvaltar det material som kommissionen samlat in, bland annat intervjuer och berättelser. Centret fyller också en viktig funktion för urfolkens rätt till självbestämmande över och egen förvaltning av materialet.

I dag arbetar centret med att medvetandegöra majoritetsbefolkningen genom att arrangera olika utbildningar, evenemang och minnesstunder samt genom att arbeta med frågor om minnesmärken och monument. Centret arbetar också med att fortsätta kommissionens arbete med att ta emot och dokumentera berättelser. På så sätt har försoningsprocessen inte slutat utan snarare bara börjat i och med kommissionens arbete.

¹⁶ National Center for Truth and Reconciliation

Kommissionens arbete resulterade också i att ett antal ”hedersvittnen”¹⁷ utsågs i syfte att sprida kunskap om kommissionens arbete och resultat över hela världen.

I juni 2015 tog Kanadas premiärminister emot kommissionens slutsatser och han och den kanadensiska regeringen åtog sig att implementera kommissionens krav på åtgärder. Den första åtgärden regeringen vidtog var att påbörja arbetet med att implementera FN:s urfolksdeklaration.

I maj 2016 tillkännagav den kanadensiska ministern för urfolksfrågor inför FN i New York att Kanada nu fullt ut, utan några reservationer, ställer sig bakom FN:s urfolksdeklaration och bekräftade återigen Kanadas åtagande att implementera deklarationen. Regeringen arbetar också med att utveckla en strategi för att skapa ett nationellt ramverk för försoning.

En annan av regeringens prioriterade åtgärder var att genomföra kommissionens krav på att inrätta en kommission om mördade och saknade urfolkskvinnor och flickor. I augusti 2016 utnämndes fem kommissionärer på ett tvåårsmandat och med en budget på drygt 50 miljoner kanadensiska dollar.

Ytterligare en effekt av kommissionens arbete är att olika myndigheter har utsetts av regeringen som ansvariga för vart och ett av de 94 kraven på åtgärder som kommissionen lade fram.

Paulette Regan avslutade med att referera till en person som yttrade sig under kommissionens arbete.

Genom att lyssna till din berättelse kan min berättelse ändras. Genom att lyssna till din berättelse kan jag ändra mig.

Rundabordssamtal

Under rundabordssamtalet som följde efter Paulette Regans anförande lyftes en rad frågor om sanningskommissionens mål och resultat. Diskussionen kan huvudsakligen sammanfattas genom följande punkter.

- **En sanningskommission kan bidra till förändring.** Det fanns en fara i att sannings- och försoningskommissionens arbete i Kanada skulle överskugga annat arbete för urfolkens rättigheter under tiden kommissionen var aktiv, men så blev det inte. Kommissionsarbetet bedrevs parallellt med till exempel rättsprocesser och annat arbete och de olika arbetena kompletterade varandra.
- **Viktigt att nå ut till så många som möjligt.** För att bidra till en förändring behöver kommissionens arbete och resultat nå så många som möjligt, också i majoritetsbefolkningen. I Kanada arbetade kommissionen aktivt med kommunikation och informationsspridning exempelvis till och via ungdomar, kyrkor och politiker. Arbetsmetoderna för att sprida kunskap

¹⁷ "Honorary witnesses"

utvecklades under arbetets gång och som exempel kan nämnas att det kom mestadels urfolk till det första evenemanget medan det vid det sista var mestadels andra kanadensare. Kommissionen använde också sport- och kulturevenemang för att nå ut och sprida kunskap och man visade exempelvis informationsfilmer på bildskärmar vid ishockeymatcher och före balettföreställningar.

- **Arbetet måste leva vidare efter kommissionens rapport.** I Kanada har inrättandet av det nationella centret för sanning och försoning och deras arbete varit en viktig fortsättning, vid sidan av politiska åtgärder, eftersom de också följer upp vad som görs. Det har också varit betydelsefullt att civilsamhället fortsatt sitt arbete. Urfolken följer fortlöpande hur arbetet fortskrider genom att till exempel organisationen Assembly of First Nations har ett nationellt sekretariat som övervakar och följer upp hur staten lever upp till de 94 krav på åtgärder som kommissionen presenterade.

Avslutning

Deltagarna i rundabordssamtalet fick möjlighet att säga några avslutande ord och delge övriga sina reflektioner om rundabordssamtalet.

Håkan Jonsson höll ett kort anförande som slutord för rundabordssamtalet där han tackade deltagarna och framhöll att Sametinget nu måste fortsätta arbetet och ta nästa steg i den här processen tillsammans med sametingspartierna och de samiska riksorganisationerna.

HEMSTÄLLAN

2019-06-10 Dnr. 1.3.2-2019-764

Till

Kulturdepartementet

Sanningskommission

Hemställan om att regeringen ska finansiera en process för att i samarbete med Sametinget inrätta en oberoende sanningskommission¹ om den svenska statens övergrepp mot det samiska folket.

Bakgrund

Sametinget i Sverige har under åren 2016 - 2018 sammanfört representanter från samiska organisationer och sametingspartier för att diskutera, analysera och beskriva behoven och förväntningarna inför en eventuell framtida sanningskommission. Vi har genomfört ett seminarium med experter och tagit del av internationella erfarenheter på området och låtit göra en egen SWOT-analys. Sametinget och samiska organisationer ser ett stort behov av en oberoende sanningskommission med uppgift dels att sammanställa och beskriva övergrepp och oförrätter mot det samiska folket och samers mänskliga rättigheter, dels att beskriva vilka konsekvenser assimileringsspolitiken inneburit för det samiska folket och slutligen att ge rekommendationer och förslag på åtgärder så att arbetet får genomslag i Sveriges samepolitik. Erkännande och försoning handlar inte bara om förhållandet mellan det samiska folket och den svenska staten, det handlar även om relationerna mellan olika samiska grupper.

Det samiska folket i fyra länder har utsatts för staternas assimileringssprocesser på ett sätt som varit förödande. Assimileringssprocesserna har drabbat samer kollektivt och individuellt på flera sätt. Staternas politik har hindrat och hindrar än idag reell jämlikhet och likvärdighet på många nivåer. Såväl beslutsfattare som allmänheten saknar i stora delar kunskap om samernas kultur och historia. Internationella organ som FN och Europarådet påtalar återkommande brister i hur Sverige respekterar samers rättigheter som urfolk. På gräsrotsnivå förekommer mobilisering i olika former t ex kampen för samiska rättigheter och kampen mot fortsatt exploatering och kolonisering. Kravet att bli behandlad med respekt, kunskap och värdighet växer.

¹ Sanningskommissionen förutsätts följas av en försoningsprocess efter genomfört kommissionsarbete, givet att de rekommendationer som kommissionen föreslår uppfylls.

Underlag

2016 redovisade Sametinget ett regeringsuppdrag i form av en kunskapsöversikt om samers psykosociala ohälsa. Samma år kom svenska kyrkans vitbok om relationerna mellan kyrkan och samerna med en antologi i två band om kyrkans delaktighet i förtrycket mot samerna. I en rapport om rasism mot samer som Sametinget lämnade 2018 framkommer att många samer vittnar om rasism på lokal nivå som kan yttra sig i form av mobbning, kränkningar, hot om våld och att renar angrips som ett uttryck för rasism mot samer.

Dessa kartläggningar, vår SWOT- analys och DO:s minnesanteckningar från rundabordssamtalet om internationella erfarenheter av sanningskommissioner och olika FN-organs kritik mot Sveriges behandling av samerna utgör tillsammans ett gott underlag för att ta arbetet för en sanningskommission vidare. Detta arbete kräver dock ekonomiska resurser.

Liknande processer i Norge och Finland

Processer för att etablera sannings- och försoningskommissioner pågår i Norge och Finland. Stortinget i Norge har hållit en öppen hearing om behovet av en sanningskommission. Sametinget i Norge har genomfört 23 öppna folkmöten för att förankra arbetet i det samiska samhället. Den 14 juni 2018 beslutade Stortinget att tillsätta en sannings- och försoningskommission med 12 ledamöter under ledning av Dagfinn Høybråten, generalsekreterare för Nordiska Ministerrådet. Kommissionen har ett eget sekretariat och egna budgetmedel.

I Finland har Sametinget hållit två möten med representanter för den finska staten och 29 möten har genomförts med samiska samhället. I november offentliggjordes en rapport om arbetet.

Erfarenheter som bör beaktas

Arbetet kräver även att internationell expertis nyttjas i största möjliga utsträckning. Det finns resurspersoner runt om i världen som deltagit i flera olika sanningskommissioners arbete och som har värdefulla insikter och erfarenheter som behövs för att undvika fallgropar och onödiga misstag.

Erfarenheterna från våra nordiska grannländer samt från liknande processer som hållits i världen, exempelvis i Kanada, visar att det är viktigt att beakta hälsoaspekten redan i ett tidigt stadium. Att börja prata om historiska trauman och egna svåra erfarenheter river upp sår, minnen och känslor som behöver hanteras på ett visligt sätt. Därför är det av stor vikt att professionell sjukvårdspersonal med psykosocial kompetens finns tillgängliga både vid möten och intervjuer för de människor som behöver hjälp och stöd. Även detta kräver ekonomiska resurser.

En sanningskommission om den svenska statens övergrepp mot det samiska folket är en omfattande fråga som inte inryms inom Sametingets nuvarande ekonomiska förutsättningar. Därför är det av stor vikt att Sametinget har tillräckliga resurser för att kunna ordna stormöten, rådslag och samråd med representanter för samiska organisationer även i fortsättningen. För att effektivisera arbetet har Sametinget och representanter för samiska organisationer enats om att utse en referensgrupp.

Sametingets styrelse, tillsammans med deltagande samiska organisationer och samepolitiska partier, överlämnar denna hemställan om inrättande av en sanningskommission till Sveriges regering för beslut.

Vi förväntar oss och kommer att arbeta utifrån:

- Att förberedelser och genomförande av en sanningskommission om den svenska statens övergrepp mot samiska folket och samers mänskliga rättigheter ska finansieras av staten.
- Att långsiktig finansiering säkras och att det finns mekanismer för att hantera oförutsedda behov.
- Att finansieringen ska vara oberoende av andra insatser som staten gör på det samepolitiska området.
- Att kommissionen ska ha ett oberoende och starkt mandat.
- Att kommissionens ledamöter ska åtnjuta stort förtroende i både det svenska och det samiska samhället.
- Att processen förankras i det samiska samhället så att arbetet når olika grupper av samer med vitt skilda erfarenheter för att undvika mer splittring internt i det samiska samhället.
- Att sociala och psykosociala stödfunktioner tidigt upprättas.
- Att gränsöverskridande kunskapsutbyte fortgår med de pågående processerna i Norge och Finland.
- Att i arbetet ta del av erfarenheter från internationella kommissioner.
- Att Sametinget ska arrangera folkmöten/hearings runt om i Sverige för att förankra arbetet i det samiska samhället och utifrån resultatet utarbeta mandatet för sanningskommissionen.
- Att sanningskommissionen förutsätts följas av en försoningsprocess efter genomfört kommissionsarbete, givet att de rekommendationer som kommissionen föreslår uppfylls.

Sametinget emotser att regeringen skyndsamt hanterar hemställan.

Mer information om arbete och om vilka partier och organisationer som deltar i arbetet finns på www.sametinget.se/sanningskommission

Stuehkie den 10 juni 2019

Per-Olof Nutti
Styrelseordförande
Sametinget